

POLEMIA

Tarja Cronberg

Estejuoksu luovaan Suomeen

Estejuoksu luovaan
Suomeen

Tarja Cronberg

Estejuoksu luovaan Suomeen

KAKS – KUNNALLISALAN KEHITTÄMISSÄÄTIÖ

ESTEJUOKSU LUOVAAN SUOMEEN

Kunnallissalan kehittämissäitiön

Polemia-sarjan julkaisu nro 86

© Pole-Kuntatieto Oy ja Tarja Cronberg

Vammalan Kirjapaino Oy, Sastamala 2012

ISBN 978-952-5801-63-7 (nid.)

ISBN 978-952-5801-64-4 (PDF)

ISSN 1235-6964

Sisällys

Esipuhe	9
Johdanto	11
1. LUOVAAN KASVUUN	13
Pärjääkö Suomi?	13
Rajaton luovuus	14
Yksitoista askelta	15
Luovuuden mittarit	17
Luovaan kasvuun	18
2. KOKEILEMATTI PARAS	20
Kansalaistyötä	20
Työn hakuun	21
Yhdenvertaisuus esteenä	22
3. YHDEN TOTUUDEN MAA	24
Puhdas ja puhtaampi	24
Miten muualla?	26
Liian vähän, liian myöhään	27
Yksi maa, yksi ajatus	29

4. TEKNOLOGIAOPTIMISMIN SUDENKUOPPA	30
Missä viiptyy www.kansalainen.fi?	31
Teknologiaa voidaan arvioida	31
Nokia ja käyttäjä eivät kohtaa	33
Ei vain yksi käyttäjä	33
Pelkkää tekniikkaa	34
Teknologiakriittinen ilmapiiri	36
5. TAIDE YTIMESSÄ	37
Taiteesta ei elä	37
Luova talous ei innosta	38
Taiteilijoita työttömänä!	39
Pieni maa, pieni yleisö	40
Vapaata tilaa	41
6. KEKSIJÄN KURJUUS	43
Yksi viidestäsadasta	43
Pentin Paja	45
Patentti: tuki vai este?	47
7. AALLON HUIPULLE	49
Huiput kohtaavat	50
Kantavatko rajapinnat?	52
Näkymätön kolmas tehtävä	54
Näyteikkunassa	55
8. KIUSATTU JA KIIREINEN	57
Liian vähän unta	57
Taukojen tarve	59
Tyypillisen epätyypillinen	60
Työn armoilla	61
9. PORTINVARTIJAT	63
Herra ja orja	63
Järjestyshäiriö	65
EU estää – vai estääkö?	66

10. YLI RAJOJEN	69
Menetetty mahdollisuus	70
Luovuus on välissä	70
Kenelle kuuluu kokonaisturvallisuus?	71
Valaistu latu	72
11. LUOVUUS JA LUOTTAMUS	74
Joustoturva	75
Taiteilijapalkka	77
Pitkä matka	80
12. NÄIN ESTÄMME LUOVUUDEN: 11 keinoa	82
Lähteet	85

Esipuhe

Luovuus ei ole vain taitelijoiden, tieteentekijöiden ja keksijöiden asia. Sitä piilee meissä kaikissa. Haaste on vapauttaa luovuus lentoon.

Uutta luodaan yleensä rajapinnoissa ja sekalaisissa seurakunnissa. Oma kysymyksensä on, kuinka sellaisiin asetelmiin päästään.

Yhteiskunnan tehtävä on yhdistää sopivassa suhteessa turvallisuutta ja vapautta. Uuden luominen edellyttää, että henki saa leijua hyvässä hapessa, mutta elämän perusedellytykset ovat reilassa.

Tarja Cronberg valottaa tässä Polemia-sarjan kirjassa ”Estejuoksu luovaan Suomeen” useita tapoja edistää luovuutta tasavallassamme ja päissämme. Nykyinen europarlamentaarikko, tekniikan ja kauppatieteen tohtori, on ollut asian kanssa tekemisissä lukuisissa yhteyksissä monipuolisesti vuosikymmenten ajan.

Lämmin kiitos kirjoittajalle!

Helsingissä joulukuussa 2012

Antti Mykkänen

asiamies

KAKS – Kunnallisan alan kehittämissäätiö

Johdanto

Pärjäämme tulevaisuudessa vain luovuudella. Onko pienessä, syrjäisessä ja arktisessa Suomessa tarpeeksi luovuutta? Varmasti on, mutta se tukehtuu ja tukahdutetaan – tietoisesti ja tiedostamatta.

Paneudun tässä kirjassa Suomen luovuuden esteisiin. Pyrin myös hahmottamaan niitä välttämättömiä muutoksia, joita luovan ilmapiirin syntyminen tarvitsee.

Suomen luovuusstrategiassa määriteltiin yksitoista askelta luovuuteen. Vuodeksi 2020 asetetuista tavoitteista mikään ei ole kuitenkaan toteutumassa. ”Estestrategiassa” esitänkin yksitoista estettä, jotka on poistettava, jotta syntyy avointa, vapaata tilaa ja luovalle kasvulle ominaista ajattelun avaruutta.

Nämä luovuuden esteet eivät perustu teorioihin tai kokonaisvaltaiseen analyysiin. Ne pohjautuvat kokemuksiini maakuntajohtajana, kansanedustajana, ministerinä ja europarlamentaarikkona. Työskentelyni Tanskassa teknologiasosiologian tutkijana, asuntotutkimuksen tutkimusjohtajana ja teknologian arvioinnin apulaisprofessorina on mahdollistanut sen, että olen päässyt katsoman asioita myös toisesta näkökulmasta ja vertaamaan kahta eri tavalla toimivaa yhteiskuntaa toisiinsa.

Luovuuden esteitä kartoitettaessa saattaa syntyä hyvinkin kielteinen kuva. Monet esteet ovat syvällä asenteissa ja rakenteissa. Silti ei ole syytä vaipua toivottomuuteen.

Nyt on aika katsoa laajasti, tunnistaa ja poistaa esteet ja luoda uudenlaiset, luovuutta tukevat asenteet ja rakenteet! Se on tärkeämpää kuin juhlapuheet ja kauniit yleistavoitteet.

Omistan tämän kirjan Liisalle, läheiselle työtoverille, joka tätä kirjoitettaessa poistui luotamme.

Teerisaarella heinäkuussa 2012

Tarja Cronberg

europarlamentaarikko, tekn. tri, kauppat. tri

1. Luovaan kasvuun

Tulevaisuudenkuvia, visioita, niitä meillä riittää. Filosofi Pekka Himasen mielestä Suomi voisi olla uuden hyvinvointiyhteiskunnan edelläkävijä. Maabrändivaltuuskunta esittää Suomen tavaramerkiksi puhtautta ja luomuviljelyn voimakasta lisäämistä. Tekes tarjoaa ratkaisuksi ympäristöteknologiaa. Yhä useampi poliitikko nostaa vihreän talouden esiin, kun puhutaan tulevaisuuden avaimista. Myös onnellisella Suomella on kannattajia talouskasvun ehtyessä.

Vaikka meillä on visioita, miksi ne eivät toteudu? Miksi emme ole hyvinvointiyhteiskunnan edelläkävijämaa tai ympäristöteknologian suurvalta? Puuttuuko Suomelta luova ilma-
piiri?

Pärjääkö Suomi?

Kun työpaikkoja alettiin siirtää halvan tuotannon maihin, oli läntisten teollisuusmaiden vastareaktio osaaminen: näin pysyttäisiin taloudellisen kehityksen edelläkävijänä. Tutkimukseen ja kehitykseen panostettaisiin, innovaatioita tuettaisiin. Koulutettu väestö takaisi pärjäämisen, ja nopea uuden teknologian kehitys olisi vastaus kaikkiin ongelmiin.

Tilanne on nyt kuitenkin muuttunut. Myös osaaminen on siirtymässä muualle. Intiassa on enemmän tietokoneinsinöörejä kuin Suomessa ihmisiä. Tanska, tuulivoimaosaamisen luvattu maa, häviää yhä useamman tilauksen Kiinalle.

Myös osaamista ostetaan entisiin kehitysmailhin. Korealaiset ostivat Nokian suuralihankkijan Perloksen, mikä johti tuhansien työpaikkojen menetykseen Joensuun seudulla. Intialaiset ostivat Suomen ainoan menestyvän tuulivoimaloiden rakentajan ja ovat siirtämässä osaamisensa Intiaan. Valitettavasti esimerkkejä ei ole juuri esittää siitä, että teollisuus olisi ostanut osaamista ulkomailta ja siirtänyt sen Suomeen. Tekniset innovaatiot siirtyvät yhä helpommin ulkomaille.

Maiden välisessä luovuuskilpailussa kannattaakin katsoa sitä, minne suuryritykset sijoittavat tutkimus- ja tuotekehityslaitoksiaan. Yritykset arvioivat luovuutta edistävää ilmapiiriä. Sekä IBM että Nokia sijoittivat tutkimuslaitoksiansa Tanskaan.

Suomeen ei ole tullut kansainvälisiä sijoituksia, vaikka niin on toivottu ja pyritty eri ohjelmilla laajasti tukemaan. Ulkomaiset yritykset eivät halua tänne huolimatta maamme vähäisestä korruptiosta ja hyvästä turvallisuudesta. Puuttuko meiltä luovuutta? Onko meillä maailmalla maine luovan ilmapiirin ja uusien ajatusten maana? Entä toimiiko virkakoneistomme luovasti ja tukeeko se uusia ajatuksia?

Meille saadut ulkomaiset investoinnit ovat edustaneet työvoimavaltaisia aloja tai tulleet Venäjän rajan läheisyyden vuoksi. Suomeen investoivia luovien alojen yrityksiä, jotka etsisivät meiltä erityisesti luovuutta, on sen sijaan erittäin vähän.

Luova talous on jäänyt paljolti pelkiksi juhlapuheiksi ja selonteoiksi. Luovat alat ja luova yrittäjyys määritellään niin, että niistä suljetaan pois toiminta; sen ei katsota kuuluvan luoviin aloihin tai sitä ei pidetä yrittäjyytenä. Miten luova energia pääsee irti kahleistaan? Mitä konkreettisia esteitä luova yksilö kohtaa?

Rajaton luovuus

Mitä sitten on luova talous? Luovaa taloutta, ”creative industries”, on pyritty määrittelemään eri tavoin. Esimerkiksi Luova Suomi-kehittämishohjelmassa luova talous käsitetään kulttuurin ja sen

lähellä olevien toimialojen tuotannollisena toimintana, jossa syntyy teoksia, tekijänoikeuksia ja palveluita.

Määrittelyn perustana on usein markkinatalous. Luova osuus pyritään rajaamaan muusta toiminnasta liittämällä termeihin sana luovuus. Näin muodostetaan käsitteet luovat alat, luova yrittäjyys ja luova teollisuus. Eikö kaikki yrittäjyys sitten ole luovuutta, vaan ainoastaan luova yrittäjyys? Creative industries käännetään usein sanalla kulttuuriteollisuus. Jos luovan talouden tavoitteena on tähdätä tulevaisuuteen, luoda uusia ajatuksia ja uusia rakenteita, on tämä mahdollisimman huono käänнос. Se luo mielikuvan historiasta ja perinteestä tai massateollisuudesta.

Siirtymistä luovaan talouteen mitataan samoin kuin aikaisemmin mitattiin siirtymistä maataloudesta teollisuusyhteiskuntaan: eri alojen työntekijöiden määrällä. Luovan talouden työntekijöiden määrän tulisi ylittää edellisen yhteiskuntamuodon – tässä tapauksessa teollisuusyhteiskunnan – työntekijöiden määrä. Luovien alojen voittokulkua todistaa se, että aloilla toimii Euroopassa jo enemmän ihmisiä kuin autoteollisuudessa.

Mitä luovaan talouteen kuuluu? Työ- ja elinkeinoministeriön strategisessa hankkeessa luovia toimialoja ovat mm. animaatio, arkkitehtuuri, digitaaliset pelit, markkinointiviestintä, muotoilu ja käsityö, musiikki sekä tv-elokuvat. Ne eivät kuitenkaan sinänsä kuvaa henkistä liikkuvuutta, elin- ja toimintaympäristön monimuotoisuutta eivätkä työntekijöiden halua toimia vapaasti ja ottaa riskejä. Rajauksista ja luovuuden pakottamisesta tietyille aloille pitää irrottautua. Luovuutta on kaikkialla, ja sitä on myös analysoitava kaiken läpäisevänä toimintana.

Yksitoista askelta

Pääministeri Matti Vanhasen 1. hallitusohjelmaan sisältyi koko maata koskevan luovuusstrategian laatiminen. Se julkaistiin vuonna 2006 nimellä ”Yksitoista askelta luovaan Suomeen”. Sen visio vuoteen 2020 oli seuraava:

”Suomalainen yhteiskunta arvostaa luovaa toimintaa ja kannustaa siihen. Esteet sen tieltä on raivattu. Suomalaisten luovuus on käytössä heidän itsensä, yhteisöjensä ja suomalaisen yhteiskunnan hyväksi.”

Luovuus on tunnistettava ja sitä edistettävä kaikilla toiminnan alueilla. Ei ole kyse pelkästään tieteestä tai taiteesta. Luovuus tarkoittaa kykyä yhdistellä merkityksiä ja asioita ennenkokemattomilla tavoilla.

”Luovuus nousee yksilöiden henkisestä liikkuvuudesta ja ajattelun avaruudesta. Elin- ja toimintaympäristön monimuotoisuus ja joustavuus mahdollistavat sen toteutumisen. Halu toimia vapaasti ja ottaa riskejä siivittää usein luovuutta. Luovuuden kannalta on tärkeää, että riskinoton mahdollisuudet, perusturvallisuus ja kansalaisten keskinäinen luottamus ovat tasapainossa.”

”Suomen menestys on perustunut suurelta osin yhteiskunnallisten olojen vakauteen sekä koulutukseen, tutkimukseen, tuotekehitykseen ja kulttuuriin tehtyihin investointeihin. Jatkossa niitä on kuitenkin kyettävä hyödyntämään aiempaa selvästi paremmin. Myös henkistä hyvinvointia on vahvistettava. Luovuuden edistäminen on tämän tavoitteen toteuttamisessa keskeistä. Lisäksi on otettava huomioon, että myös muualla panostetaan luovan toiminnan ja innovaatiokykyjen vahvistamiseen, eikä menestyksemme jatkuminen ole itsestäänselvyys.”

Näin sanotaan Suomen luovuusstrategiassa, mutta minne kätkeytyy arjen ajattelun avaruus, minne elin- ja toimintaympäristöjen monimuotoisuus? Haluaako kukaan toimia vapaasti, kun riskinä on työpaikan ja taloudellisen turvallisuuden menetys? Ovatko riskinottomahdollisuudet, perusturvallisuus ja kansalaisten keskinäinen luottamus tasapainossa?

Yksitoista askelta luovuuteen:

- 1 Lasten luovuutta vaalitaan
- 2 Eheytytystä koulupäivästä luovuutta tukeva rytmi koulutukseen
- 3 Kulttuurin kaikki alueet kukoistamaan
- 4 Ikkunoita auki arvoja ja asenteita tarkistamalla
- 5 Innostaviin ympäristöihin
- 6 Työelämän käytännöt luovuudelle suosiollisiksi
- 7 Motivoinnilla, johtamisella ja urakierrolla vauhtia luovuuteen
- 8 Luovuutta ja innovatiivisuutta kaikille toimialoille ja alueille
- 9 Ideat tuotteiksi yrityksissä
- 10 Hallinnon rakenteita ja toimintatapoja uudistetaan
- 11 Luovuussopimus

Luovuuden mittarit

Luovuutta on mahdotonta mitata, mutta tilan luovuutta on mitattu. Richard Florida, joka on tutkinut luovan luokan esiinmarsiä, on vertaillut maantieteellisten alueiden luovuutta keskenään. Tätä varten on kehitetty myös indeksit. Tietyn tilan tai paikan, kaupunkiympäristön tai yhteisön luovuutta voidaan mitata kahdeksalla indeksillä. Näistä perinteisimmät ovat nk. huipputekniikan ja innovatiivisuuden indeksit, joilla mitataan teknologian tasoa ja patentoituja innovaatioita.

Mielenkiintoisempi on kuitenkin monimuotoisuuden yhdistelmäindeksi, jolla mitataan paikan monimuotoisuutta. Monimuotoisuus on tärkeää, koska erilaisuuden ja erilaisten ihmisten kohtaaminen on luovuuden yksi ehto.

Monimuotoisuuden yhdistelmäindeksi koostuu Floridan mukaan kolmesta alaindeksistä: homo- ja lesboindeksistä, boheemiusindeksistä ja monikulttuurisuusindeksistä. Näillä mitataan homoseksuaalisten miesten ja naisten määrää tietyllä alueella,

taiteellisesti luovien ihmisten määrää ja ulkomaalaissyntyisten osuutta väestöstä. On helppo ymmärtää, että taiteellisesti luovien ihmisten määrä vaikuttaa tilan luovuuteen. Homojen ja lesbojen sekä maahanmuuttajien merkitystä on ainakin Suomessa vaikeampi hahmottaa.

Erialaisten ihmisten läsnäolo lisää kaikkien luovuutta. Jotta erilaisuus voi kohdata, on pystyttävä sulauttamaan monia vaikutteita, hyväksymään ne, antamaan niille tilaa. Homot, lesbot ja maahanmuuttajat kyseenalaistavat perinteisen ajattelun. Tämän mukaan Pekka Haaviston presidenttikampanja lisäsi suomalaisten luovuutta. Moni sai ajattelemisen aihetta, asia herätti voimakasta keskustelua ja jokainen joutui ottamaan asiaan kantaa. Luovan tilan tärkein ominaisuus onkin avoimuus.

Luovaan kasvuun

Suomen luovuusstrategian vision mukaan vuonna 2020 yhteiskunta arvostaa luovaa toimintaa ja kannustaa siihen. Esteet on raivattu, ja luovuus on kaikkien käytössä. Tässä yhteydessä puhun mieluummin luovasta kasvusta kuin luovasta taloudesta. Kyse on yhteiskuntaa läpileikkaavasta periaatteesta, ei BKT:hen liittyvästä kasvusta. Kyse ei ole myöskään ensisijaisesti materiaalisesta kasvusta tai työntekijöiden määrästä, vaan arvoista, asenteista ja avoimuudesta.

Esteiden ja rajojen poistaminen antaa tilaa luovalle kasvulle, vaikka sitä ei kovin helposti huomaa – saati että sitä voisi mitata. Luova kasvu ilmenee yhtäläillä niin yksilössä, yhteisössä kuin yhteiskunnassakin: kokeilut lisääntyvät ja uusia ajatuksia tulee vanhojen rinnalle.

Luovuuden esteet ovat usein arkisia, kuten taiteilijan huono toimeentulo tai keksijän työn heikko arvostus. Myös yhteiskunnan hallintorajat voivat olla esteenä. Perustuslain tulkinnat nostavat luovuuden esteet demokratian peruskysymyksiksi. Esteet voivat olla myös näkymättömiä itsestäänselvyyksiä, jotka on sisäänrakennettu yhteiskunnallisiin asenteisiin, esimerkiksi kykenemättömyytemme puuttua työpaikkakiusaamiseen.

Yhteiskunnan luova ilmapiiri on epäselvä käsite, mutta silti käsin kosketeltavissa. Tiedämme, milloin ilmapiiri on luova ja in-

nostava ja milloin luovuutta torjutaan ja kontrolloidaan. Niin yksilön kuin yhteiskunnankin luova kasvu on luovan ilmapiirin rakentamista ja tilan antamista ajattelun avaruudelle.

2. Kokeilematta paras

Perustuslaki on yllättävä luovuuden este. Siihen vetoamalla voidaan tehokkaasti estää yhteiskunnallisesti hyväksi katsotut uudet ratkaisut. Tilanne ei varmaakaan olisi niin vakava, jos perustuslain ja uusien ratkaisujen yhteensopivuutta selvitettäisiin perustuslakivaliokunnassa. Asiat eivät kuitenkaan etene niin pitkälle. Ajatukset ja ideat torjutaan jo hallinnossa ennen oikeudellista analyysiä.

Kansalaistyötä

Sivakka ja Rasivaara ovat kaksi pientä kylää Valtimon kunnassa Pohjois-Karjalassa. Ne eroavat muista Suomen kylistä siinä, että niiden kehitystä on tutkittu vuosien ajan. Näihin tutkimuksiin perustuen tutkijat tekivät vuonna 1997 aloitteen näissä perinnekylissä järjestettävästä nk. kansalaistyökokeilusta.

Päätoimiselle työttömyydelle haluttiin luoda vaihtoehto kansalaistyöstä. Työtön voisi perusturvan turvin osallistua yhteiskunnallisesti hyödylliseen työhön, esimerkiksi vanhusten hoitoon, kylän kehittämiseen, maiseman hoitoon, matkailijoiden opastamiseen, ympäristötaiteen tekemiseen, perinteen vaalimiseen tai vaikkapa energiapuun talteenottamiseen. Myös osa-aikainen työ

olisi mahdollista, ja se olisi työttömyyden ja kokopäiväisen työn välimuoto. Kylien työttömät voisivat itse vapaaehtoisesti ilmoitautua kokeiluun, joka kestäisi viisi vuotta.

Valtimon kunta teki suunnitelmat, ja kansanedustajat Anu Vehviläinen ja Matti Väistö veivät asian eduskuntaan. Anu Vehviläinen teki aloitteen kansalaistyökokeilulaista. Valtimon kunnan edustajat kävivät työministeriössä esittelemässä suunnitelmia. Ministeriön virkamiehet vetosivat perustuslakiin. Kokeilu ei ollut mahdollinen, koska se vaarantaisi kansalaisten yhdenvertaisuuden.

Pohjois-Karjalan kansanedustajat eivät jättäneet asiaa sikseen, vaan painostivat työministeri Liisa Jaakonsaarta viemään kansalaistyökokeilun perustuslakivaliokunnan käsiteltäväksi. Seuraavassa ote ministerin vastauksesta Anu Vehviläiselle maaliskuussa 1998:

”Vaikka Valtimon Sivakan ja Rasivaaran työllistämiskokeiluille asetetut tavoitteet ovat sekä maaseudun elvyttämisen että työllisyyden hoidon kannalta tärkeitä, emme voi sivuuttaa aloitteeseen liittyviä kansalaisten yhdenvertaiseen kohteluun liittyviä kysymyksiä. Perusoikeuksien käyttämisestä säädetään lailla, ja tämä perusoikeuskysymyksissä tärkeä lailla säätämisen vaatimus ulottuu myös yhdenvertaisuusperiaatteeseen. Tästä syystä olen antamassani nyt esitetyn kysymyksen perusteluissa mainitussa lehtihaastattelussa tarkoittanut sitä, että jos eduskunta tekee kansalaistyökokeilusta lakialoitteen, olisi lakiehdotuksen vaikutukset kansalaisten perusoikeuksiin ja lainsäätämisyjärjestykseen tutkittava perustuslakivaliokunnassa.”

Perustuslakivaliokunta ei ilmeisesti käsitellyt kokeilua koskaan tämän jälkeen, vaan se sensuroitiin jo sitä ennen. Pohjois-Karjalaan jäi yleinen käsitys, että lakialoite kansalaistyökokeilusta oli perustuslain vastainen huolimatta sen tärkeistä yhteiskunnallisista tavoitteista.

Työn hakuun

Matti Vanhasen 2. hallituksen ohjelman tavoitteena oli lisätä pitkäaikaistyöttömien työllistymismahdollisuutta. Yhtenä keinona nähtiin pitkäaikaistyöttömien oma työnhaku. Jos siihen kannus-

tettaisiin rahallisesti, työttömät aktivoituisivat etsimään itse töitä sen sijaan, että odottavat passiivisina kortistossa.

Työ- ja elinkeinoministeriö sopi yhdessä valtiovarainministeriön kanssa, että valituilla viidellä alueella Suomessa pitkäaikaistyöttömille maksettaisiin bonusta. Pitkäaikaistyötön saisi sadan euron bonuksen löydettyään itse työtä. Työ- ja elinkeinotoimistojen kannalta pitkäaikaistyöttömät olivat nk. aula-asiakkaita tai auttamattomia: he odottivat aulaassa eikä heille enää tarjottu työtä eli he olivat siis pysyvästi työn ulkopuolella. He voisivat – tässä oli kokeilun ydin – rahallisen bonuksen turvin sittenkin omaloitteisesti löytää työtä ja työllistyä edes tilapäisesti.

Asiaa pidettiin kokeilun arvoisena. Kaikki keinot, myös bonus, tuli käyttää, jotta työtön saadaan pysymään kiinni yhteiskunnassa. Jos lopputulos olisi kielteinen eikä työtön itsekään löytäisi työtä, perustulo olisi perusteltua. Työvoimaviranomaiset voitaisiin näin vapauttaa etsimästä töitä niille, joiden työllistyminen on mahdollista.

Kokeilua ei koskaan toteutettu. Jo ennen kuin sitä esitettiin hallitukselle, arvioivat työ- ja elinkeinoministeriön sekä valtiovarainministeriön virkamiehet sen perustuslain vastaiseksi. Se olisi asettanut pitkäaikaistyöttömät eriarvoiseen asemaan eri puolilla maata.

Perustelu on käsittämätön. Eivätkö työttömät ole jo erittäin eriarvoisessa asemassa eri puolilla maata? Joillakin alueilla on työtä, toisilla ei. Niin työttömän kuin yhteiskunnankin etu on, että kaikki työmahdollisuudet kaivetaan esiin vaikka kiven kolosta, jotta ihmiset saavat toimeentulonsa työstä. Sadan euron bonus omaehtoiseen aktiiviseen työnetsimiseen olisi ollut pieni hinta verrattuna pitkäaikaistyöttömyyden muihin kustannuksiin.

Yhdenvertaisuus esteenä

Mitä perustuslaissa oikeastaan sanotaan? Pykälässä 6 taataan kansalaisten yhdenvertaisuus: *”Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.”*

Miksi juuri kokeilut, joiden tavoitteena olisi parantaa vähävaraisten, huono-osaisten tai syrjäytyneiden elämää, ovat yhdenvertaisuuden esteitä? Vaikka kokeilu ehkä kohdistuukin alkuvaiheessa alueellisesti vain tiettyyn ryhmään, on tavoitteena tuoda ratkaisu kaikkien ulottuville, jos kokeilu siis onnistuu.

Muutoksia on tulossa: globalisaatio, ikääntyminen ja ilmastonmuutos. Niitä voidaan ennakoida, mutta niihin varautumiseen ei useinkaan ole poliittista tahtoa. Monimuotoisessa yhteiskunnassa muutokseen on varauduttava kokeilujen avulla. Kokeilut antavat paremman pohjan tehdä oikeita valintoja. Ne mahdollistavat ja vauhdittavat samalla yhteiskunnallista keskustelua.

Perustuslakia ei ole testattu suhteessa kokeiluihin. Tämä ristiriita tulisi ehdottomasti selvittää, jotta muutokset ovat jatkossa hallitumpia.

Maallikon näkökulmasta nousee esiin monia kysymyksiä: Onko niin, että perustuslaki sinänsä ei estä ihmisten eriarvoisuutta kokeilujen aikana, vaan hallintokulttuurimme mieluummin estää kuin tukee uutta ajattelua? Toteutuuko yhdenvertaisuus yhteiskunnallisissa rakenteissa? Miksi juuri yhteiskunnallisia muutoksia koskevat kokeilut ovat perustuslain ja yhdenvertaisuuden vastaisia?

Ja ydinkysymys: Miksi yhdenvertaisuus vaarantuu Suomessa, mutta ei muissa Pohjoismaissa? Muissa Pohjoismaissa kokeiluja tehdään koko ajan, vaikka ihmisryhmät ovat kokeilujen aikana ”eriarvoisia”. Onko Ruotsilla ja Tanskalla yhdenvertaisuuden näkökulmasta väljempi perustuslaki?

3. Yhden totuuden maa

Voiko Suomessa olla kerrallaan vain yksi ajatus? Miksi vaihtoehtoiset ajatukset torjutaan ja niitä kannattavat tehdään naurunalaisiksi ja puuhastelijoiksi, jotka eivät ymmärrä maan etua? Edes kahden ajatuksen ei anneta elää rinnakkain. Vahvat eturyhmät ajavat omaa hyötyään.

Puhdas ja puhtaampi

Luomu torjuttiin koko järjestelmässämme yliopistokoulutuksesta aina maatalouspolitiikkaan asti.

Voimakas etujärjestö, tässä tapauksessa MTK, puolusti puhdasta suomalaista ruokaa torjumalla vieläkin puhtaamman vaihtoehdon. Puhtaus ja puhdas ruoka ovat Suomen voimavaroja. Sen sijaan, että luomua olisi tuettu yhtenä puhtaana vaihtoehtona, saatiin aikaan vastakkainasettelu tavanomaisesti tuotetun ”melkein luomun” ja luomutuotannon välille.

Luomu tuli Suomeen 1980-luvulla. Alku olikin lupaava. Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan ja muiden toimijoiden aloitteesta perustettiin Juvalla Partalan tutkimusasema. Partalassa tehtäisiin luomututkimusta yhdessä lähellä olevien viljelijöiden kanssa, kehitettäisiin ilmastoomme sopivia lajikkeita, etsittäisiin

uusia ideoita, oltaisiin yhteydessä kansainvälisiin verkostoihin ja koulutettaisiin tulevia maanviljelijöitä ja kuluttajia kokonaisvaltaisesti ymmärtämään luomua.

Juvan viljelijät puhuvat vielä edelleenkin Partalan mallista, sillä tavoitteessa onnistuttiin. Kansainvälisiin verkostoihin liitettiin ja tutkimuksessa edettiin. Säätöopohjainen tutkimusasema siirrettiin sittemmin Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuskelle MTT:lle, joka myöhemmin halusi keskittää toimintansa Mikkeliin ja lakkautti Partalan. Juvan kunnanjohtaja puhui murhasta.

Sitä ennen oli kuitenkin tapahtunut paljon. Tavanomaisesti viljelty ruoka oli saanut kilpailijan. Jos luomu oli puhdasta ja terveellistä, niin oliko muu suomalainen ruoka vähemmän terveellistä ja vähemmän puhdasta? Erityisesti MTK piti tilannetta hankalana. Se asettui vastustamaan luomua – joskaan ei välttämättä julkisesti.

Juvan Luomu Oy:n toimitusjohtaja toimi MTK:n luomuvallio-kunnan puheenjohtajana 10 vuotta. Luopuessaan puheenjohtajuudesta hän totesi (6): *”Luomuvallio-kunnan tehtävä oli tarjota toimeentuloturvaa, jotta saataisiin lisäarvoa. Vallio-kunnalle jäi avoimeksi kysymykseksi, miksi luomua vastustetaan MTK:ssa. Erityisesti toimihenkilöt vastustivat. Luomu koettiin uhkana tavanomaiselle tuotannolle. Esa (Härmälä) oli sitä mieltä, että myös tavanomainen tuotanto on puhdasta. Pyrittiin välttämään vastakkainasettelua, ei haluttu osoittaa toista. Tämä linja pidettiin, mutta se koettiin uhaksi tavanomaiselle tuotannolle. Onneksi aika on muuttunut!”*

MTK:n puheenjohtaja Esa Härmälä totesi minulle suoraan: *”Joka kerran, kun menen maitokauppaan, iloitsen, että siellä ei ole luomumaitoa. Se todistaa, että suomalaiset uskovat suomalaisen ruoan puhtauteen.”*

Luomututkimukselle annettiin nopeasti risuparran ja ideologin leima (6): *”Alun perin, kun ilmiö tuli esiin, se leimautui ideologiapohjaiseksi, lähes uskonnolliseksi. Luomu leimautui tutkimuksen risupartaan, stereotypiat vallitsivat. Keskusteluissa syyllistettiin puolin ja toisin. Luomu koettiin uhaksi niin maataloudessa kuin politiikassakin. Lannoite- ja konekauppiaille se olikin selkeä uhka. Se haluttiin siivota pois nolaamalla, tekemällä naurunalai-*

seksi. Keskustelu meni naurettavuuksiin. Ei mitään potentiaalia liiketoiminnaksi – maallemuuttajien maaseuturomantiikkaa. Sama koski tutkimusta.”

Yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa oli mahdollista opiskella luomua, joskin niukasti. Mikkelissä sijaitseva Ruralia-instituutti kehitti kurseja ja antoi opetusta. Torjunta heijastui kuitenkin myös yliopiston sisälle, ja opiskelijat suhtautuivat luomuun vihamielisesti. Heidän asenteellisuutensa ja ennakkoluulonsa ilmenivät mm. sanoin: *”Puunhalaustako täällä pitäisi opetella?”*

Myös kauppa ja kuluttajat tekivät osuutensa luomun torjunnassa. Kauppa korosti luomun kalleutta ja sen kysynnän vähäisyyttä. Suomessa tehtiin 2000-luvun alussa tutkimuksia, jotka osoittivat, että luomuruoka ei ole sen terveellisempää eikä ympäristöystävällisempää kuin muukaan ruoka. Miksi siis kuluttajat käyttäisivät vähää rahojaan maksamalla enemmän jostakin, mikä ei anna mitään lisää?

Miten muualla?

Suomalaisen luomun kansainvälisesti heikko kehitys ei todellakaan johdu visioiden eikä strategioiden puutteesta. Esimerkiksi valtakunnallisessa luomustrategiavisiossa todettiin vuonna 2006: *”Vuonna 2015 Suomi on Euroopan kärkimaita luomutuotannossa ja kulutuksessa. Tuotantovalikoima vastaa kuluttajan hyvinvoinnin ja modernin elämäntyylin tarpeisiin.”*

Vuonna 2009 Suomen luomumarkkinat olivat Pohjoismaiden pienimmät. Vuosittaiset ostot olivat 14 euroa/henkilö. Vastaava luku Ruotsissa oli 75 euroa/henkilö ja Tanskassa noin kymmenkertainen eli 139 euroa/henkilö. Luomumarkkinoiden koko vuonna 2009 oli Suomessa 75 miljoonaa euroa, Tanskassa 765 miljoonaa euroa.

Luomutuotteita on Suomessa käytetty erittäin vähän. Euroopan unionin 15 vanhan maan (EU-15-maiden) ruoan kulutuksesta on 2 prosenttia luomua, Suomessa vain 1 prosentti. Luomun kulutuksessa johtaa Tanska, jossa jo yli 7 prosenttia ruuan kulutuksesta on luomua.

Tanskalaiset kuluttavat tällä hetkellä suhteellisesti eniten luomua maailmassa. Myös Tanskassa oli alussa lyhytaikaista vastak-

kainasettelua luomutuotannon ja perinteisen tuotannon välillä. Maatalousministeriön johtavan virkamiehen mukaan raha on kuitenkin ollut hyvä konsultti. Nyt maan luomuviljelijät ovat ammattitaitoisia ja kehittävät tuotantoa ja teknologiaa. Kysynnän lisääntyessä he ovat pärjänneetkin paremmin kuin tavanomaiset viljelijät.

Halpaketju Netto aloitti 1990-luvun alussa luomun markkinoinnin teemalla ”Luomu on kaikille”, ei luomun kalleudella. Luomumerkintä on ollut johdonmukaista. ”Statskontrolleret økologisk” on jo pitkään ollut selkeä kaikissa luomutuotteissa käytetty merkki. Suomessa merkit ovat vaihtuneet leppäkertusta aurinkomerkkiin. Nyt tosin jo käytetään EU:n vaatimaa erikoismerkintää.

Tanskassa luomututkimusta ei leimattu ideologiseksi. Siellä panostettiin kansainvälisyyteen, rahoitettiin tutkimusta ja kehitettiin kansainvälisiä tutkimusverkostoja omalla rahoituksella. Tanska on myös tutkimuksessa ja kansainvälisissä verkostoissa näkyvästi esillä. Se on hyötynyt, kun kaksi tuotantotapaa on voinut kehittyä rinta rinnan.

Nyt Tanskassa panostetaan siihen, että siitä tulisi maailman johtava luomutuotannon maa. Luomuruoan kysyntä kasvaakin koko maailmassa voimakkaasti. Tanskalaiset haluavat olla osa tätä kehitystä (6).

”Kuva Tanskasta luomun edelläkävijämaana piirtey yhä selvemmin. Tanskalainen ekologinen kehittämismalli on yhdellä kertaa moderni, innovatiivinen ja taloudellinen – siinä, missä luomulle muissa maissa on ominaista taaksepäin katsova, matalateknologinen ja fundamentalistinen (puhdasoppinen) lähtökohta. Tanska luo perustaa ekologisille elintarvikejärjestelmille, jotka siirtyvät idealistisesta fata morgana (kangastuksesta) uudeksi, globaaliksi normiksi kestäväälle kehitykselle.”

Liian vähän, liian myöhään

Suomalaista ruokaa on yritetty markkinoida kansainvälisille markkinoille. Puhtaasta suomalaisesta, tavanomaisesti tuotetusta ruoasta ei kuitenkaan ole syntynyt kansainvälistä brändiä. ”Melkein luomua” taas ei tunneta kansainvälisesti. Esimerkiksi EU tun-

tee vain tavanomaisen ja luomutuotannon, toteaa maa- ja metsätalousministeriön virkamies (6):

”Vuonna 1991 harmonisoitiin EU-lainsäädäntö. Siinä ei ole käytännössä ollenkaan kansallista liikkumavaraa, eikä käsitettä voida enää Suomessa määritellä uudelleen. Se, että suomalainen tuotanto sellaisenaan nykyisellään olisi luomua, ei ole mahdollista. Meidän tavanomainen tuotantomme ei sellaisenaan täytä mitään luomuvaatimuksia. Luomutuotannolla on paljon enemmän ympäristötavoitteita kuin mitä EU-lainsäädäntö tällä hetkellä minimissään vaatii. Myöskään alan kansainvälisten järjestöjen luomutuotannolle asettamiin sosiaalisiin tavoitteisiin ei EU-lainsäädännössä pystytä tällä hetkellä vastaamaan. Luomustandardi on dynaaminen mutta liikkuu vain yhteen suuntaan. Kyse ei ole ei-kieltolistasta, vaan kokonaisvaltaisesta ruokajärjestelmäajattelusta. On maailmanlaajuinen eikä vain ruokaa koskeva, ei edes poliittinen, vaan pohjimmiltaan filosofinen näkökulma.”

Luomun kulutuksen maailmanlaajuinen kasvu heijastuu myös Suomeen. Luomun kysyntä on voimakkaassa kasvussa, ja nyt myös kauppa on lähtenyt aktiivisesti mukaan. Kauppa pystyisi myymään kolme kertaa enemmän luomua kuin mitä on tarjolla. Tämä on ongelma. Luomuruuasta tulee lähivuosina yhä enemmän tuontiruokaa. Valiosta todetaankin (6):

”Luomumaidon tuotanto ei ehdi mukaan. Luomu kasvaa 20 prosenttia vuodessa. On kolmen vuoden siirtymävaihe. Luomutuotteista maksetaan parempaa hintaa. Suurin osa tavallisista tuottajista miettii luomuun siirtymistä. Mutta ei voida sanoa, että luomu on parempaa kuin tavallinen maito. Heidän tuotteensa saavat parempaa hintaa. Aikaisemmin ei ollut kysyntää, nyt on. Valiolla on 18 tuotetta luomussa. Valio markkinoi luomua suoraan kuluttajille. Suurin markkinointipanostus. Kuviteltiin, että luomutuotteiden käyttäjät olisivat vihreiden kannattajia. Kun tutkittiin, yllättäen olivatkin kyseessä laatua arvostavat ihmiset. Luomua markkinoidaan tuoreuden ja laadun kautta. Enemmän tiedostavia ihmisiä, miettivät, mitä pistävät suuhunsa.”

Maabrändivaltuuskunnan mukaan Suomen tavoitemielikuvena on olla maa, joka ratkaisee ongelmat. Mielikuvaan kuuluu oleellisesti myös toimivuus, koulutus ja luonto. Valtuuskunta määritteli tältä pohjalta maatalouden haasteen:

”Suomalaisen maatalouden lähivuosisikymmenien suuri haaste on kehittää sellaisia tuotantotapoja, jotka menestyvät maailmantalouden myrskyistä riippumatta. Omavaraisuudella ja paikallistalouden vahvistamisella on tässä suuri merkitys. Mitä vähemmän tiloille joudutaan hankkimaan hinnan vaihteluille alttiita tuotantopanoja kuten lannoitteita, sitä pitkäjänteisemmin tuotantoa voi kehittää. Tästä hyötyvät sekä alkutuottajat, paikallisyhteisö, kuluttajat että kauppa.”

Yksi maa, yksi ajatus

”Meillä on tekninen ja asiantuntijakulttuuriin uskova yhden totuuden kulttuuri. Erityisesti luonnontieteissä ei ole mahdollista, että erilaiset paradigmat toimivat rinnakkain. MTT ei tuonut mielellään eksplisiittisesti eikä strategioissaan luomua näkyviin. Se oli hankala asia. Koettiin, että se edusti erilaista paradigmaa. Luomun ei katsottu olevan oikeaa tiedettä. Se koettiin uskomuspohjaiseksi. Luomututkimus toi kuitenkin maataloustutkimukseen tieteellisiä näkemyksiä, mutta se koettiin normatiiviseksi päinvastoin kuin muu tutkimus.” Näin toteaa suomalainen maataloustutkija (6).

Yksi totuus johtaa usein siihen, että Suomi tulee jälkijunassa. Kun luomun kysyntä lisääntyy eikä itsellä ole, on pakko tuoda. MTK:n kannattama tavoite Suomessa tuotetusta ruuasta on vaarantunut sen oman vastustuksen vuoksi. Tanskan asemaa luomun edelläkävijänä on vaikea ohittaa, mutta mahdotonta se ei silti ole.

4. Teknologioptimismin sudenkuoppa

Kun maiden tietoyhteiskuntakehitystä alettiin mitata 1990-luvulla, Suomi oli usein ensimmäisenä ja joskus toisena heti Yhdysvaltain jälkeen. Nokia ja teknologia tekivät meistä edelläkävijöitä. Kun koneiden ja laitteiden kehittämisen jälkeen lähdettiin mittaamaan käyttöä, putosimme keltasta.

Olimme syystäkin ylpeitä teknologisesta johtoasemastamme ja Nokian menestyksestä maailmalla. Edelläkävijäaseman säilyttämiseksi tehtiin lujasti työtä. Valtakunnallisessa tietoyhteiskunta-neuvottelukunnassa keskusteltiin 1990-luvulla siitä, miten ihmiset saataisiin käyttämään teknologiaa. Julkinen sektori oli avainasemassa. Kun ihmiset täyttäisivät virastojen ja laitosten lomakkeita internetissä, tulisi heistä samalla tietoyhteiskunnan kansalaisia. He oppisivat käyttämään uusia välineitä ja näin tukemaan teknologiakehitystä.

Teknologian kehityksessä erotetaan nk. technology push eli teknologiatyöntö ja market pull eli markkinavetoisuus. Teknologiatyöntö toimi tässä hyvin, ja ministeriöt valjastettiin ottamaan käyttöön uutta teknologiaa. Kaikille annettiin tehtäväksi tuottaa mahdollisimman paljon sähköisiä sovellutuksia, joiden käyttö oli enemmän tai vähemmän ”pakollista” kansalaisille.

Missä viipyy www.kansalainen.fi?

Tanskassa asioita ei katsottu ministeriöiden vaan kansalaisten näkökulmasta. Kehitettiin yksi portaali: www.borger.dk. Sieltä tavallinen ihminen saa kaiken tarvitsemansa informaation, voi olla yhteydessä julkisen sektorin toimijoihin, tarkastella omaa verotiliään tai hakea vaikkapa ajokorttia. Kaikki julkisen sektorin teknologiasovellukset ovat yhteensopivia. Käyttäjän ei tarvitse tietää etukäteen, missä ministeriössä tiettyä asiaa käsitellään. Sivut on jaettu arkisten asioiden mukaan: asunto, työ, sosiaaliturva jne.

Vielä vuosina 2007–2009 Suomessa hämmästeltiin sitä, miksi ministeriöiden järjestelmät eivät ole yhteensopivia eivätkä pysty keskustelemaan keskenään. Matti Vanhasen 2. hallitus panosti valtavasti rahaa asian hoitamiseen. Tavoitetta ei ole vielä saavutettu.

Teknologiatyöntö on ollut Suomessa selkeästi vallalla. Lähtökoh- ta on ollut teknologia – ei markkinat eikä käyttäjä. Teknologia tulee ilman keskustelua, se hyväksytään itsestäänselvytenä ja se leviää.

Maat voidaan laittaa järjestykseen teknologian ja markkinave- toisuuden mukaan (9). Suomi oli yhdessä Ranskan kanssa Euroo- pan teknologiavetoisin maa. Tanska puolestaan oli Euroopan käyttäjä- ja markkinalähtöisin maa.

Myös Suomella ja Ranskalla oli eroja. Ranskassa teknologia ja kulttuuri ovat molemmat voimakkaita, mutta ne ovat toisistaan erillään, rinnakkain. Suomessa kulttuuri ei ole yhtä voimakas, ja se on teknologian rinnalla erillinen alue. Käytännössä kulttuuri on teknologialle alisteinen. Meillä panostetaan tutkimukseen ja innovaatioihin, ei kulttuuriin ja taiteeseen.

Teknologiaa voidaan arvioida

Maiden teknologia- ja markkinavetoisuutta voidaan mitata myös sillä, miten teknologian arviointi on institutionalisoitu. Teknolo- gian arvioinnissa pyritään mahdollisimman aikaisessa vaiheessa selvittämään teknologian mahdolliset haittavaikutukset ja käyt- tölalueet. Tavoitteena on ennen kaikkea herättää keskustelua tek- nologian tulevista vaikutuksista. Arvioinnissa voidaan käyttää hyvinkin erilaisia menetelmiä matemaattisista malleista aina käyttäjien omiin arvioihin.

Tanska oli ensimmäinen maa, joka jo 1980-luvulla perusti suoraan parlamentin alaisuuteen nk. teknologianeuvoston (teknologirådet). Sen tehtävänä oli herättää keskustelua teknologian vaikutuksista. Kohderyhmänä olivat ennen kaikkea poliitikot. Lähtökohtana oli, että poliitikot joutuivat koko ajan tekemään yhä vaikeampia ja vaikeampia valintoja teknologian käyttöön-otosta. Siksi oli tärkeää, että heille annettiin mahdollisimman varhain selvityksiä, analyysyjä ja vaihtoehtoja siitä, miten teknologiaa tulisi ottaa käyttöön ja minkälaista perusrakennetta rakentaa.

Asiat tuli esittää kansantajuisesti, jotta myös äänestäjät pystyivät vaikuttamaan teknologian kehittämiseen. Tämä tavoite johti siihen, että Tanskassa kehitettiin maailmanlaajuisestikin ainutlaatuisia ja huomiota herättäneitä teknologian arviointimenetelmiä (11). Yksi niistä oli konsensuskonferenssi-menetelmä, jota Suomessa on kutsuttu myös teknologiaraadiksi. Siinä asiantuntijaryhmät puolesta ja vastaan väittelevät keskenään. Tältä pohjalta kolmas ryhmä, käyttäjäraati, muodostaa näkemyksensä. Käyttäjärühmällä tulee olla yksimielinen näkemys toimintatavasta. Näin ollen teknologiaraati tuottaa poliitikoille kansalaisten näkemyksen. Tärkeä osa raadin toimintaa on, että lehdistö seuraa keskustelua ja välittää laajemmin tietoa teknologian mahdollisuuksista ja haitoista.

Tanskan teknologianeuvosto panostaa edelleen voimakkaasti tiedon jakamiseen paikallisille kansalaisryhmille, ja se on rahoittanut kansalaiskeskustelua mm. geenimuuntelusta, laajakaistaverkosta ja terveydenhuollon teknologian kehityksestä.

Sen sijaan Suomessa eivät teknologian arviointi eivätkä teknologiaraadit ole käynnistyneet. Teknologian arviointia tehtiin josakin vaiheessa nk. delfi-menetelmän avulla. Asiantuntijat – ja pelkästään asiantuntijat – arvioivat teknologian kehitystä. Pyrittiin yhteisymmärrykseen tai katsottiin, missä mielipiteet eroavat. Teknologian arviointia ei koskaan ole institutionalisoitu. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta tosin on vastannut mm. tietyistä terveydenhuollon arvioinneista.

Nokia ja käyttäjä eivät kohtaa

Uusista teknologioista on käyty erittäin vähän keskustelua. Esimerkiksi kaapelitelevisio tuli Suomeen käytännössä ilman keskustelua. Käyttäjät huomasivat yhtäkkiä, että he maksoivat jostakin, mitä eivät ole tilanneet. Asia ratkaistiin sillä, että asukkaat pystyivät estämään maksut sulkemalla käyttömahdollisuuden. Yhteiskunnallisen keskustelun ja ratkaisujen asemesta vastuu siirtyi yksilölle.

Surullinen esimerkki Suomen teknologiavetoisuudesta on Nokia. Se on suomalainen, vaikkakin kansainvälinen yhtiö. Nokian insinöörit ovat olleet osa tekniikkälähtöistä teknologiakulttuuriamme. He ovat teknologiaoptimisteja ja edustavat teknologia-työntöä. Tämä näkyy myös tuotteista. Tiedämme kaikki lopputuloksen. Apple ja iPhone ovat käyttäjälähtöisyydessään voittamassa Nokian, jonka markkinaosuus pienenee koko ajan.

Tähän on varmasti monia syitä: menetettyjä mahdollisuuksia, virheitä ja väärä strategioita. Yksi selkeä syy on kuitenkin tuotteiden teknologialähtöisyys. Nokia-puhelinten käyttö on teknistynyt ja vaikeutunut. Nelivuotias lapsi pystyy käyttämään Applen iPhonea, mutta Nokian puhelinten käyttö vaati insinöörin tietotaitoa ja uteliaisuutta.

Nokian mainos maailmalla on suomalainen ministeri. Hän saa vähintään kerran puolessa vuodessa uuden Nokian matkapuhelimen, joka on aina entistä monimutkaisempi. Itseltäni kului ministerikautenani puhelimen peruskäytön opetteluun paljon aikaa. Virka-autossa matkalla seuraavaan kohteeseen oli parinkymmenen puhelun soittaminen mahdotonta, kun joutui painamaan näppäimiä kahdeksan kertaa, ennen kuin vihdoinkin pääsi aloittamaan puhelun.

Ei vain yksi käyttäjä

Suomessa on pikkuhiljaa havahduttu käyttäjälähtöisyyteen. Nokian tulosilmoitukset ja iPhoneen menestys ovat saaneet paatuneimmankin teknologialähtöisen insinöörin ajattelemaan käyttäjää. Tämä ei kuitenkaan ole helppoa. Kyse on suuremmasta asiasta kuin vain uudesta ajattelutavasta, jonka voi vaihtaa napia painamalla. Teknologialähtöisyys ei häviä painamalla dele-

teä – se on syvällä kulttuurissa ja vaatii monimuotoisen muutoksen.

Käyttäjäkunta on sekalaista, eikä universaalia käyttäjää ole. Käyttäjälähtöisyys vaatii kokeiluja, keskustelua, yhteiskunnallista analyysiä ja yhteiskunnan rakenteiden syvää ymmärtämistä. Japanilaiset keksivät faksin, koska heidän kielessään olevia lukuisia merkkejä oli vaikea mahduttaa tietokoneen näppäimistöön. Faksi yleistyi maailmalla muutamassa vuodessa, kun taas sähköpostin käyttöönotto vei monta vuosikymmentä. Vasta internet toi sähköpostin kaikkien ulottuville 1990-luvun alussa.

Käyttäjän tuominen mukaan tuotekehitykseen ei ole yksinkertaista. Ei riitä, että tietokoneinsinöörin näkemys käyttäjästä on vain hän itse ja ehkä hänen vaimonsa. On lähdettävä pois työpisteestä ja tultava mukaan ihmisten arkeen. Yksinkertaisinta on rekisteröidä tuotevalituksia ja välittää niitä tuotteiden ja palveluiden valmistajille. Käyttäjän näkemyksiä voidaan rekisteröidä myös monella muulla tavalla ennen tuotteen markkinointia. Gallupit, markkinatutkimukset ja useiden yritysten käyttämät kuluttajapaneelit ovat tärkeitä, mutta ne eivät riitä. Tarvitaan kokeiluja. Suomi ei vielä ole kokeilujen luvattu maa.

Pelkkää tekniikkaa

Suomessa ei ole vain yhden totuuden asiantuntijakulttuuri, vaan myös hyvin rajoittunut käsitys teknologiasta. 1980-luvulla maailmalle levisi käsitys teknologiasta, joka yhdisti sosiaalisen organisaation ja teknologian. Teknologia ei ollut enää pelkästään teknisiä laitteita, vaan myös niiden käyttöä. Näin saatiin mukaan sosiaalinen näkökulma: miten tuote parantaa elämää, miten se vaikuttaa ajankäyttöön, ihmissuhteisiin tai työelämän laatuun. Teknologia-sosiologiassa alettiin puhua teknologian sosiaalisesta muokkauksesta eli siitä, miten käyttäjät vaikuttavat teknologiaan ja sen käyttöön.

Arvioidessani Tanskassa paikallisyhteisöjen tietotekniikan käytön sosiaalisia kokeiluja tavoitteena oli katsoa, miten tietotekniikka sekä uudet koneet ja laitteet nivoutuvat sosiaaliin tilanteisiin ja miten ne puolestaan muokkaavat teknologiaa (12). Vastuullisena järjestäjänä oli Tanskan valtiovarainministeriö, joka rahoitti

kymmenkunta kokeilua eri puolilla maata. Vastasin kokeilujen yhteisarvioinnista eli siitä, miten uutta tietotekniikkaa tulisi ottaa käyttöön ja miten rakentaa tuleva tietoyhteiskunta. Esiin nousi ajatus tietotuvista, joissa ihmiset voivat kohdata, vaihtaa mielipiteitä ja siten suhtautua kriittisesti ja rakentavasti teknologian uusiin mahdollisuuksiin. Kokeilut tehtiin pienissä yhteisöissä, joissa useissa oli mukana pienyrityksiä tai maanviljelijöitä.

Tein aloitteen vastaavanlaisesta kokeilusta Suomessa omalla kotikylälläni Ruvaslahdella, jonne perustettiin tietotupa. Tukea tuli paikalliselta kansalaisopistolta ja lääninhallitukselta. Ideaa esiteltiin myös Tekesille ajatuksena, että kokeiltaisiin, miten ihmisten arki ja teknologia nivoutuvat toisiinsa. Tekesin mielestä tietotuvat eivät olleet tekniikkaa – sitä kiinnosti vain teknologia.

Kaksi kokkia perusti Pohjois-Karjalaan 1990-luvun lopulla kastikkeita valmistavan yrityksen, Puljongin. Yritys oli heti menestystarina, ja tuotteet revittiin käsitä ilman markkinointia. Puljonki anoi silloisen Pohjois-Karjalan liiton tukemana rahaa kastikereseptien ja laitteiden kehittämiseen. Tekes torjui hakemuksen sillä perusteella, että resepti ei ole teknologiaa. Meillä on vielä pitkä tie ymmärrykseen.

Suomi on perustanut Millenium-teknologiapalkinnon lisätäkseen kansainvälistä teknologianäkyvyyttään. Palkinto ”pyrkii nostamaan esiin innovaatioita, jotka tukevat kestäväää kehitystä ja vaikuttavat ihmisten elämän laatuun ja hyvinvointiin sekä nyt että tulevaisuudessa” (5). Millennium on maailman suurin teknologiapalkinto, ja sen myöntää itsenäinen Tekniikan Akatemia, jonka taustalla on suomalaisia järjestöjä, teollisuus ja valtio. Palkinto jaetaan joka toinen vuosi.

Vuonna 2004 Millennium-teknologiapalkinto myönnettiin World Wide Webin kehittäjä Tim Berners-Leelle. Vuonna 2006 palkittiin uusien valolähteiden kehittäjä professori Shuji Nakamura. Vuoden 2008 päävoittaja oli professori Robert Langer, joka on kehittänyt uusia biomateriaaleja lääkeaineiden annosteluun ja keinokudosten kasvattamiseen. Vuoden 2010 päävoittaja oli professori Michael Grätzel. Hän oli kehittänyt väriherkistetyn aurinkokennon, joka tunnetaan myös Grätzel-kennona.

Vuoden 2012 Millennium-palkinto jaettiin ensimmäistä kertaa kahden palkitun kesken: 600 000 euroa Linus Torvaldsin Li-

nux-käyttäjärjestelmälle, 600 000 euroa Shinya Yamanakan kan-
tasolujen valmistusmenetelmälle.

Vuonna 2010 kokonaispalkintosumma oli 1,1 miljoonaa euroa. Jos meillä panostettaisiin suomalaisiin käyttäjälähtöisiin innovaatioihin samalla summalla joka toinen vuosi, voisi teknologiakulttuurimme muuttua nopeammin.

Teknologiakriittinen ilmapiiri

Meiltä puuttuu teknologiakriittinen ilmapiiri. Tanskassa monet suuryritykset suhtautuivat 1980-luvulla kriittisesti teknologian arviointiin. Yrityksissä tutkimustulokset koettiin kielteisinä: Tuotteita ei olisi saanut kritisoida ennakkoon. Kunnes Dansk Industrin pääjohtaja totesi julkisesti:

”Me haluamme, että tuotekehittäjäme toimivat mahdollisimman teknologiakriittisessä ilmapiirissä. Vain siten voimme havaita markkinoiden muutokset ajoissa.”

Hän oli ja on oikeassa. Vain teknologiakriittinen ilmapiiri tuottaa teollisuudelle ja tuotekehittäjille teknologiaa kyseenalais-
tavia kysymyksiä. Suomen kaltaisessa teknologiaoptimistisessa maassa tämä vaatii asenteellisen täyskäännöksen.

Ehdotuksessa uudeksi kansalliseksi innovaatiostrategiaksemme on varovaista siirtymistä kohti kysyntälähtöisyyttä. Vaikka Suomi on ollut tutkimus- ja kehittämisrahoituksessa (kansantuotteen osuuksilla mitattuna) maailman ykkösmaita, on innovaatiotoimintamme kansainvälisissä arvioinneissa saanut paljon kritiikkiä. Ratkaisuna on – aivan oikein – nähty siirtyminen kuluttaja- ja käyttäjälähtöisyyteen teknologialähtöisyyden sijaan. Uusi strategia on antanut aiheen moniin seminaareihin, joissa on puhuttu käyttäjälähtöisyydestä, etsitty esimerkkejä ja yritetty luoda uusia toimintamalleja. Tämä ei kuitenkaan riitä.

Tuotekehittäjät on koulutettava uudelleen ja tutkimus- ja kehittämistoiminnan rakenteet on tuotava lähemmäksi käyttäjää. Yksi Aalto-yliopisto ei vielä tee kesää, vaan kyseessä on kulttuurin muutos. Uusi innovaatiostrategiamme vaatii todella radikaalia uudelleenajattelua. On siirryttävä laboratorioiden puhtaista tiloista sotkuiseen, sekavaan ja ristiriitaiseen arkeen.

5. Taide ytimessä

Suomessa arvostetaan teknologiaa mutta ei taidetta. Taiteilijoita pidetään joutilaana, ryyppävänä ammattikuntana, joka elää veronmaksajien varoilla. Kodin Kuvalehden tekemä selvitys totesi aikanaan, ettei edes hyvin toimeentulevilla – tässä tapauksessa oululaisella lääkäriellä ja juristilla – ollut taidetta kotonaan.

Taiteesta ei elä

Taiteen ja taiteilijoiden huono arvostus näkyy meillä myös siinä, että apurahoja on vähän ja taiteilijat ovat köyhiä. Heidän toimeentulonsa on pirstaleista. Taideostoja on vähän, eikä taidetamme juurikaan tunneta kansainvälisillä markkinoilla. Pärjätäkseen nuoren muusikon kannattaisi lähteä Ruotsiin, kuvataiteilijan Norjaan ja kirjailijan Tanskaan.

Kun vertaillaan taiteilijoiden apurahoja, huomataan, että Ruotsissa taiteilijat saavat kaksi kertaa, Norjassa kolme kertaa ja Tanskassa neljä kertaa enemmän apurahoja kuin Suomessa. Meillä taiteilijan mahdollisuus tehdä uraa ja elää taiteestaan on pohjoismaisia kollegojaan huomattavasti huonompi. Hän pystyy elämään keskimäärin vain 50-prosenttisesti taiteestaan, muut poh-

joismaiset taiteilijat 70–80-prosenttisesti. Tarkat vertailut tosin ovat hankalia.

Miksi tämä on tärkeää? Luovan kasvun perusta on luova ilma-
piiri. Se syntyy asioiden kyseenalaistamisesta, keskustelusta ja
haasteista. Tässä taiteilijat ovat merkittävässä asemassa. He ovat
kyseenalaistajia. He rakentavat siltaa tavallisen elämän ja yhteis-
kunnan välille. He haastavat olemassa olevan, luovat uusia aja-
tuksia ja auttavat näkemään todellisuuden toisin silmin. Taiteen
merkitys luovalle kasvulle onkin ylittää rajoja, nähdä kauemmaksi
ja tuoda tulevaisuus lähemmäksi. Luovan talouden näkökul-
masta talous kasvaa, kun tulevia kehityssuuntia pystytään enna-
koimaan.

Luova talous ei innosta

Luovaan talouteen siirryttäessä taide tulee mielestäni nähdä sen
perustutkimuksena. Samoin kuin tiede ja teknologia ovat olleet
teollisuusyhteiskunnan ja myös jälkiteollisen yhteiskunnan yti-
messä, tulee taiteen olla luovan talouden ytimessä. Taide on luo-
van talouden peruspilari, joka sitoo ihmisten arjen ja yhteiskun-
nallisen todellisuuden yhteen, esittää käänteentekeviä kysymyk-
siä ja tuo meidät uusien ajatusten lähelle. Taide on itseisarvo, il-
man kaupallistamisen paineita oleva perusrakenne, joka haastaa
totuuden. Myös yhden totuuden maassa!

Selvitys ”Kulttuuri – tulevaisuuden voima” toteaaakin, että tai-
de vaikuttaa suoraan ja sovelluksina yhteiskunnalliseen hyvin-
vointiin ja taloudelliseen toimintaan.

Taiteilijat ryhmänä eivät kuitenkaan innostu luovan talouden
käsitteestä. Se on heille vieras, liian markkinasuuntautunut ja
tekninen. Taiteilija ei tunnista itseään luovuutta rajaavissa luovan
yrittäjyyden tai luovien alojen käsitteissä. Tulevasta luovasta ta-
loudesta onkin puhuttava toisin termein. Luova kasvu -käsite an-
taa tilaa nähdä yksilön ja yhteisön kasvun. Kasvu ei ole pelkäs-
tään materiaalista, se on myös henkistä. Eikä luovan kasvun ta-
voitteena ole bruttokansantuotteen lisääminen, vaan luovan
ilmapiiirin synnyttäminen.

Luovassa yhteiskunnassa taiteilijat eivät ole marginaalissa vaan
ytimessä. Nyt he ovat hyvinvointivaltion ulkopuolella. Mielikuva

köyhistä taiteilijoista pitää täsmälleen paikkansa. Kirjailijoiden mediaanitulo (puolet yli, puolet alle) on noin 4 000 euroa vuodessa ja kuvataiteilijoiden vähän päälle 3 000 euroa. Taiteilijan pirstaleinen toimeentulo koostuu pätkätöistä, ja monet kuvataiteilijat opettavat ja kirjailijat siivoavat. Tulojen hankinta monesta paikasta luo turvattomuutta ja estää luomasta uraa.

Vapaa taiteilija tulkitaan usein yrittäjäksi. Pahimmassa tapauksessa toinen viranomaisen tulkitsee hänet palkkatyöläiseksi ja toinen yrittäjäksi. Jos taiteilija ei ole köyhä vielä aktiivisen uransa aikana, on hän sitä jäädessään eläkkeelle. Taidemaalariiliton selvitykset osoittavat, että eläkemaksuja maksanut taiteilija pääsee eläkkeellä tuskin minimitakuueläkettä vastaavalle tulotasolle.

Taiteilijoita työttömänä!

Suomessa on arviolta 20 000 taiteilijaa. Heistä joka viides on tilastojen mukaan työttömänä. Suomessa on siis joka hetki 4 000 taiteilijaa työttömyyskortistossa. Tässä ei sinänsä ole mitään kummallista. Monissa ammateissa työttömyysluvut ovat yhtä suuria. Mutta se, miten työttömiä taiteilijoita kohdellaan, kertoo yhteiskunnastamme ja luovuuden arvostuksesta.

Kun taiteilija on työtön, hän ei saa tehdä työtään, taidetta. Aikaisemmin hänen oli suljettava työhuoneensa ja myytävä työvälineensä. Taiteilijan katsottiin olevan yrittäjä, jonka täytyi osoittaa työnsä loppuminen saadakseen työttömyyskorvausta. Tähän mahdollomaan tilanteeseen saatiin työministeriaikanani muutos. Taiteilija saa nykyään ylläpitää ammattitaitoaan työttömyysaikana. Hän voi osoittaa jälkikäteen, ettei työttömyysaikana ole ollut tuloja. Ajatelkaa kirjailijaa, joka ei työttömänä ollessaan saa kirjoittaa! Tai taidemaalaria, joka ei työttömänä ollessaan saa maalata!

Taiteilija ei ole koskaan työtön. Hän on töiden välillä ollessaan jonakin hetkenä ilman tuloa tuottavaa taiteilijan työtä. Hänen mahdollisuutensa työllistyä lisääntyvät, kun hän pystyy keskittymään taiteen tekemiseen ja luomaan uraa taiteilijana. Luovassa taloudessa on suurta tuhlauksia, että taiteilijat eivät voi täysipainoisesti osallistua luovaan työhön. Työtön taiteilija ei ole luovimmillaan. Hänen mahdollisuutensa pärjätä taiteen kentällä eivät

kasva vaan heikkenevät. Taiteilijat itse toteavatkin tästä seuraavasti (7):

”Vapaan kuvataiteilijan kohdalla tulisi olla jokin muu ’tulotakuumalli’ kuin työttömyysturva. Se on keinotekoinen ja vääristää työttömyyslukuja. Jos yhden pitkäaikaistyöttömän kustannukset ovat vuodessa siinä 27 000 euroa, niin jo 18 000 euron apurahalla taiteilija työskentelisi ja eläisi vuoden, olisi se vaikka sitten nimeltään vapaan kuvataiteilijan työllisyysapuraha. Ei tarjota työllisyyskursseja/pitkäaikaistyöpaikkoja kuvataiteilijalle, vaan annetaan hänen tehdä koulutustaan vastaavaa työtä itsenäisesti, luovasti sillä työllisyyskurssirahalla tms.”

Luovan kasvun kannalta olisi järkevää muuttaa taiteilijan työttömyysturva vaikka työllisyysapurahaksi tai taiteilijapalkaksi. Kaikki voittaisivat. Taiteilija voisi kehittää itseään ja uraansa. Toimeentulo olisi taattu ilman nujertavaa työttömän leimaa. Yhteiskunnalle tämä ei maksaisi sen enempää kuin nykyinen työttömyysturva. Päinvastoin, työttömyydestä johtuvat sairauskustannukset ja muut vastaavat jäisivät pois. Mutta estääkö kansalaisten yhdenvertaisuus tämän? Miksi taiteilijat saisivat erilaisen kohtelun kuin muut työttömät? Ehkä juuri siksi, että he ovat taiteilijoita.

Pieni maa, pieni yleisö

Kuvataiteilija (7) toteaa: *”Taideyleisön määrää voitaisiin lisätä edelleen jo pitempään jatkuneella trendillä tuoda taidetta sinne, missä ihmiset ovat, osaksi arkea. Yritykset, yhdistykset, kunnat ja valtio voisivat toteuttaa enemmän prosenttiperiaatetta ja kummitaiteilijahankkeita, joilla saataisiin teoksia taidetapahtumiin ja julkisiin tiloihin ja ympäristöihin ja taidetta samalla ihmisten jokapäiväiseen elämään. Taideyleisö lisääntyy, kun taidetta on tarjolla.”*

Syrjäisen pienen maan pienellä kielialueella taideyleisön määrän lisääminen on pitkä ja kekseliäisyyttä vaativa tie. Jo koulussa voidaan luoda pohja taiteen ymmärtämiseen ja kasvattaa nuoria tulevaisuuden taideyleisöksi. Taiteilijat voisivat vieraila kouluissa, koulut vieraila taidenäyttelyissä ja teatterissa. Taidekasvatuksen asemaa on pyritty vahvistamaan erilaisilla projekteilla ja myös siten vaikuttamaan tulevaan taideyleisöön.

Opetus- ja kulttuuriministeriön arvion mukaan 1,2 miljoonaa suomalaista osallistuu vuosittain taidekasvatukseen. Peruskoulussa taide- ja taitoaineiden opetuksessa on 550 000 oppilasta, joista 200 000 osallistuu myös koulun kerhotoimintaan. Lukiossa taito- ja taideaineiden opetusta saa 115 000 opiskelijaa. Lapsille ja nuorille järjestettyyn, koulun ulkopuoliseen taiteen perusopetukseen osallistuu 135 000 lasta ja nuorta. Näiden lukujen perusteella näyttäisi siltä, että taidekasvatuksen tila Suomessa on vähintäänkin tyydyttävä eikä taideyleisön määrää tätä kautta voida enää lisätä. Mutta miksi nämä 1,2 miljoonaa ihmistä eivät tue tai osta taidetta?

Nuoret itse kokevat, että taideopetusta ei ole tarpeeksi. Hie- man yli puolet nuorisobarometriin haastatelluista nuorista 15–29-vuotiaista oli sitä mieltä, että peruskoulussa pitäisi olla nykyistä enemmän taideopetusta. Lisäksi taideopettajien muodolli- nen kelpoisuus on kaikkien aineiden keskiarvoa heikompi. Myös alueellisessa tasa-arvossa on toivomisen varaa.

Norjassa panostettiin vuosina 2009–2010 erityisesti koulujen taidekasvatukseen ”Den kulturelle skolesekken” -ohjelmassa. Läänit, kunnat ja kulttuurilaitokset myöntävät 2,1 miljoonaa eu- roa paikallisiin hankkeisiin perusasteen ja toisen asteen kouluis- sa. Lääninhallitukset hallinnoivat rahoitusta.

Myös työpaikoilla voidaan lisätä taideyleisön määrää ja taiteen kysyntää. Työnantaja voi hankkia kulttuuriseteleitä ja tukea sa- manaikaisesti henkilökunnan virkistäytymistä ja jaksamista sekä taideyleisön määrän lisäämistä.

Taideyleisön määrää on mahdollista lisätä myös maan rajojen ulkopuolella. Kulttuurivientiä on tuettu. Kulttuuriviennin selkeä- nä mittarina ovat taiteilijoiden saamat tulot ulkomailta. Vain 6 prosenttia taiteilijoidemme tuloista tulee ulkomailta.

Vapaata tilaa

Pohjoismaisesta näkökulmasta on suoranainen ihme, että Suo- messa ylipäättänsä vielä on taiteilijoita. Luulisi, että arvostuksen puute ja huono toimeentulo eivät houkuttelisi ketään. Silti nuoret osoittavat suurta kiinnostusta taideammatteja kohtaan. Nuoret uskovat kaikesta huolimatta itseensä ja omaan pärjäämiseensä.

Taiteilijat eivät ole vain luovan kasvun ydinjoukkoa. Heillä on myös muuta annettavaa kuin luovan ilmapiirin luominen. Heidän heikko asemansa työmarkkinoilla ja se, että he työllistävät itse itsensä, heijastaa yhä useampien kohtaamia pätkätöitä, tilkkutäkkimäistä toimeentuloa, jatkuvaa epävarmuutta, sosiaaliturvan puutteita ja liian raskasta byrokratiaa. He ovat etujoukko pyrittäessä tunnistamaan ja ennakoimaan suomalaisen työn yleisiä rakenteellisia muutospaineita. Jos taiteilijat voivat hyvin, myös työelämä voi hyvin.

Kaiken edellytyksenä ovat kuitenkin vapaat tilat (7): *”Talouden vetureiksi nimitetään tällä hetkellä luovuus ja innovaatiot. Jotta luovuutta syntyisi, tarvitaan ns. vapaita tiloja. Tämä koskee myös taiteilijoita. Luovuus kukoistaa vapaudessa. Iso kysymys tänä päivänä on, mikä on näiden ns. vapaiden tilojen suhde luovuuden hyödyntämiseen, mihin taas markkinat pyrkivät. Jos vapaita tiloja ei ole tai niitä ei tueta, ei ole olemassa mitään, mikä voisi toimia esimerkiksi talouden veturina. Kun taiteilijoille annetaan mahdollisuus työskennellä ns. vapaassa tilassa, syntyy pääomaa, jota luova talous voi hyödyntää.”*

6. Keksijän kurjuus

Tultuani valituksi Vihreiden puheenjohtajaksi sain sadoittain puheluja. Yllättävimmät niistä tulivat keksijöiltä: Insinööri oli saanut aaltoenergiapatentin. Maanviljelijä oli kehittänyt uuden tavan tuottaa biokaasua. Lukuisia olivat myös vesienkäsittely-, jätehuolto- ja kompostointiratkaisut.

Missä olivat Sitra, Tekes, paikallinen työ- ja elinkeinokeskus, missä keksijöiden tukiorganisaatiot? Puhelut kuvastivat uusien ajatusten potentiaalia, mutta myös epätoivoa. Kukaan ei kuuntele. Ehkä puolueen uusi puheenjohtaja voisi viedä asioita eteenpäin?

Yksi viidestäsadasta

Keksijä on näkymätön. Hän työskentelee ja kohtaa ongelmat yksin. Hän saa ehkä patentin, mutta sen jälkeen tie onkin pystyssä.

Keksijä taistelee tuulimyllyjä vastaan. Hän rahoittaa toimintansa itse, rakentaa prototyypit ja hakee patentit. Kaikki tämä maksaa. Jotkut keksijät ovat laittaneet koko omaisuutensa alkurahoituksen pantiksi. Viiden ensimmäisen vuoden eli nk. ”kuolemanlaakson” aikana he joutuvat valmistelemaan keksintönsä kaupallistamista, aloittamaan yritystoiminnan, tekemään mark-

kinaselvitykset ja usein myös etsimään yrittäjän, joka on valmis joko ostamaan patentin tai rakentamaan yrityksen sen ympärille.

Ehdotus uudeksi kansalliseksi innovaatiostrategiaksi ei edes sisällä keksijä-sanaa, vaikka keksijät ovat taiteilijoiden lisäksi luovan talouden ydinjoukkoa. Heidän tulisi olla innovaatiojärjestelmämme erityisen kiinnostuksen kohteena: heidän ideoidensa pohjalle rakennetaan tulevaisuus. Omalla esimerkillään he innostaisivat myös muita miettimään uusia ratkaisuja. Tämä edesauttaisi luovan ilmapiirin syntymistä.

Työskennellessäni ruotsalaisen yrityksen edustajana Wall Streetillä selvitin Venture Capital -riskirahoitusta ja sen toimimista Yhdysvalloissa. Amerikkalaiselle riskirahoitukselle oli tyyppillistä, että potentiaalisia yrityksiä oli rahoitettavana paljon. Niistä arvioitiin vain yhden viidestäsadasta onnistuvan. Lisäksi riskirahoittajat menivät aktiivisesti mukaan yritykseen ja löysivät usein uuden toimitusjohtajan. Keksijät eivät useinkaan ole yritysten rakentajia. Riskirahoittajat tulivat mukaan yrityksen hallintoon ja hankkivat markkinoinnin ja rahoituksen asiantuntemusta.

Keksijä sai puolestaan panostaa oikeasti tuotteensa kehittämiseen. Hänen oli pantattava talonsa ja omaisuutensa – melkeinpä vaimonsakin – taatakseen sitoutumisensa keksintönsä kaupallistamiseen ja menestykseen.

Jokainen amerikkalainen uuden ajatuksen keksijä toivoo tulevana rikkaaksi. Jokainen General Motorsin insinööri unelmoi oman General Motorsin perustamisesta. Tietyssä vaiheessa yritykset listautuivat pörssiin ja sekä keksijä itse että riskirahoittaja saivat omansa takaisin korkojen kanssa. Keksijä alkoi kehittää seuraavaa ideaa. Tässä prosessissa syntyi aina uusia Rank Xeroxeja ja Facebookeja.

Suomessa ei sen sijaan ole tätä dynamiikkaa. Nokian insinöörit eivät uneksi oman Nokian perustamisesta, vaan he arvostavat vakituista työtä. Suomessa ei ole toimivia riskirahoitusmarkkinoita, vaikka pääomasijoittajia onkin lähes joka maakunnassa. Sijoittajien rahat eivät riitä useiden innovaatioiden rahoittamiseen puhumattakaan pitkäjännitteisestä rahoittamisesta yli kuolemanlaakson, jossa viisi vuotta ei aina riitä. Nykyaikaiset teknologiset ratkaisut ovat niin monimutkaisia, että niiden kehittämiseen ja kaupallistamiseen tarvitaan huomattavasti pitempi aika.

Kyseessä ei ole vain pelkän patentin saaminen, vaan monimutkaiset lupa- ja hyväksymisprosessit sekä markkinointikanavien löytäminen.

Keksijät eivät kuitenkaan ole täysin ilman tukea. Suomessa toimii Keksintösäätiö ja Suomen Keksijäin Keskusliitto KEKE ry. Keksintösäätiö neuvoo ja arvioi keksintöjä ja edistää niiden kaupallistamista työ- ja elinkeinoministeriön varoilla. KEKE ry puolestaan on edunvalvontajärjestö, joka kiinnittää huomiota keksijöiden yleiseen tilanteeseen. Myös Suomen Kulttuurirahasto tukee keksintötoimintaa myöntämällä Keksintösäätiölle vuotuisen apurahan ja apurahoja myös yksittäisille keksijöille.

Myös valtion laitokset tukevat keksintötoimintaa. Työ- ja elinkeinokeskuksissa on toiminut keksijäasiamiehiä, ja yliopistoissa on tällä hetkellä keksintöjä tukevaa toimintaa ennen kaikkea siksi, että yliopistot saivat vuonna 2004 ns. kolmannen tehtävän opetuksen ja tutkimuksen lisäksi. Vuonna 2007 tuli voimaan laki oikeudesta korkeakouluissa tehtäviin keksintöihin. Keksijöiden surkeaa asemaa todistaa kuitenkin se, että vuonna 2008 perustettiin Suomalaisten Keksijöiden Tukisäätiö paikkaamaan keksijöiden tukitoiminnan aukkoja.

Pentin Paja

Kaikki keksijät eivät tuhoudu kuolemanlaaksossa, jotkut ponnistelevat sitkeästi eteenpäin tuen puutteesta huolimatta. Yksi esimerkki on Pentin Paja, joka aloitti vaatimattomasti Ilomantsin Hattuvaarassa ja on nyt kansainvälisesti verkottunut metsäkourujen valmistaja (8).

Pentin Paja Oy on ilomantsilainen perheyritys, joka on erikoistunut metsä- ja maanrakennuskoneiden tuotekehitykseen ja valmistukseen sekä teollisuuslaitosten huolto-, asennus- ja kunnossapitopalveluihin. Yritystoiminnan historia ulottuu 1960-luvun alkupuolelle. Yrityksen perustanut Pentti Häikiö oli kyläseppä ja keksijä, joka uskoi, että kehitysalueella ja syrjäkylälläkin voi toimia yrittäjänä. Omien sanojensa mukaan täytyy olla työnäky, joka kantaa vaikeiden aikojen yli.

Heti korjaamon alkuvuosina Häikiö kehitti monia metsätyötä helpottavia laitteita, korjasi autoja ja maatalouskoneita. 1970-lu-

vulla yrittäjän leipä tuli autokorjaamon lisäksi metsäkoneurakoinnista. Ammattitaidon karttuminen, kokemus ja osaaminen sekä erityisesti yhteistyö isompien yrityskumppaneiden kanssa toi mukanaan yhä vaativampia hankkeita.

1990-luvun alussa monet yritykset kaatuivat tai jäivät odottamaan parempia aikoja. Syvimmän laman aikaan syntyi Pentin Pajassa ensimmäinen energiapuun korjuukoura, joka myös patentoitiin. Yrityksen vaurastumisen myötä uusiakin tuotteita päästiin kehittämään. Toimintaa laajennettiin Joensuuhun 2002 ja Naarvan konepaja siirrettiin Ilomantsiin 2005.

Pentin Pajan tunnetuimmat tuotteet ovat Naarva-tuotenimellä myytävät energiapuukourat ja sykeharvesterit. Muita Naarva-tuotteita ovat pylväskauha ja reikäperkauslaite. Pentin Paja on toimittanut energiapuukouria jo yli 20 vientimaahan. Vientiä maista suurimpia ovat Ruotsi, Saksa, Norja ja Viro. Nykyisin yrityksen liikevaihdosta yli puolet tulee viennistä.

Henkilöstöä on lisätty tasaisesti: vuonna 2008 työntekijöitä oli 24. Nyt Pentin Pajalla sorvataan ja hitsataan enemmän kuin koskaan. Tulevaisuuden näkymät ovat valoisat. Viimeisin kehitysskaskel otettiin vuonna 2009, kun yrityksen osakkaaksi tuli Outokummun Metall Oy. Kaupan myötä yritykset hakevat yhdessä kasvua energiapuun korjuukoneiden markkinoilla.

Pentin Paja on nykyään vientiyritys, joka vie tuotteita yli 30 maahan ja tekee yhteistyötä joensuulaisen John Deeren, entisen Timberjackin, kanssa. Liikevaihto oli vuonna 2010 noin 2,5 miljoonaa euroa. Yhtiön omistavat toisessa sukupolvessa veljekset Mikko ja Janne Häikiö, ja töissä on jo kolmannen polven Häikiöitä.

Pentin Pajan menestyminen on ansaittua. Kyseessä on laajempi ilmiö kuin yksittäinen Pentti ja hänen pajansa. Pohjois-Karjalan maakunnalle myönnettiin vuonna 2000 maan innovatiivisimman maakunnan arvo. Hämmästyksellemme käsissämme oli tällainen näkymätön aarre: keksijöitä oli Pohjois-Karjalassa eniten väestömäärään nähden. Mittarina oli käytetty myytyjä patenteja.

Keksijöitä on kaikkialla, mutta miten keksijät ovat mukana luovassa kasvussa?

Patentti: tuki vai este?

Keksijät eivät tietenkään ole yhtenäinen kehittäjäryhmä. Keksijä ei myöskään ole virallinen ammatti, vaikka heitä onkin lukumääräisesti paljon. Ei-työsuhteessa olevien keksijöiden määrää kuvastaa se, että Suomessa myönnettiin vuosina 2000–2010 patenteja 5 000–10 000 yksityishenkilölle. Päinvastoin kuin työsuhdekeksijöillä näillä vapailla keksijöillä on selkeä oikeus keksintöön ja sen hyödyntämiseen, jos he eivät ole siirtäneet sitä sopimuksin muille. Patentin haltijana heillä on usein ratkaiseva kilpailuetu, jota kuitenkin ei kuolemanlaaksossa aina pysty hyödyntämään.

Työsuhdekeksijät ovat työsuhdekeksintöjä säätelevän lain alaisia. Työnantajalla on oikeus neljän kuukauden kuluessa ottaa keksintö omistukseensa. Samalla syntyy velvollisuus maksaa korvaus, mutta oikeus on teoreettinen. Työsuhdekeksinnöistä riidelläänkin oikeudessa. Mm. Nokian, Kone Oyj:n ja Neste Oilin työntekijät tekevät vuosittain paljon keksintöjä, ja yhtiöillä onkin sisäiset ohjeet menettelystä ja korvauksista. Sen sijaan valtion ja kuntien työntekijöillä ohjeita tai hyväksytyjä menettelytapoja ei useinkaan ole.

Yliopistokeksintöjä säätelee vuonna 2007 voimaan tullut laki oikeudesta korkeakoulukeksintöihin. Oikeus vaihtelee sen mukaan, onko kyseessä avoin tutkimus, sopimustutkimus vai muussa tilanteessa syntynyt keksintö. Oikeudesta keksintöön syntyy myös velvollisuus maksaa korvaus.

Tekijänoikeudet ovat oikeutetusti nousseet keskustelun aiheeksi: Mikä on tekijän oikeus, mikä työnantajan? Milloin on kyseessä työsuhde? Toivon, että yritysten ja yliopistojen keksijöille löydetään ratkaisu, jossa niin tekijä kuin työnantajakin voittavat!

Vapaiden keksijöiden tilanne on huolestuttavampi. Keksijän tulee saada tehdä sitä, missä hän on parhaimmillaan, eli keksiä. Kaikki keksijät eivät halua tai osaa olla yrittäjiä, joten tarvitaan yrittäjiä kehittämään heidän keksintöjään. Itse keksijän tulisi voida siirtyä keksinnöstä toiseen niin, että toimeentulo olisi kuitenkin turvattu.

Tanskassa on kehitetty nk. keksijäpuistoja, joihin keksijät ovat palkkatyösuhteessa. Tämä on vapaan keksijän ja työsuhdekeksijän välimuoto. Keksijällä on jatkuva toimeentulo, ja hänen kek-

sintöjään hyödyntää sitä varten kehitetty keksijäpuisto-organisaatio, joka maksaa menestyksestä korvauksen keksijälle.

Rahoituksessa on löydettävä tapa, jolla keksijä pystyy ylittämään kuolemanlaakson ja joka takaa hyvälle innovaatioille todellisen mahdollisuuden. Tässä sekä Sitra että Tekes ovat avainasemassa. Kumpikaan ei rahoita alkupään kehittämistyötä. Riskirahoitusyhtiöt taas ovat liian heikkoja rahoittamaan viittäsataa yritystä, jotta yksi niistä menestyisi.

Patentti on keksijän suoja. Patenttien hakeminen erityisesti muista maista on kallista, eikä keksijä aina pysty siihen omilla resursseillaan. Kehitteillä onkin Euroopan laajuinen patentti, joka erityisesti hyödyttäisi pieniä yrityksiä. Yhdessä maassa myönnetty europatentti olisi käypä kaikissa jäsenmaissa. Tässä on vielä paljon oikeudellisia ja kielellisiä ongelmia. Keksijälle Euroopan laajuisella patentilla olisi etua.

Patenttijärjestelmä voi myös olla luovuuden jarruttaja. Suuryritykset ostavat patenteja eivätkä koskaan ota niitä käyttöön, koska ne kilpailisivat sen omien tuotteiden ja tuotantolaitosten menetelmien kanssa. Patentti ehkäisee myös uudistuksia. Patenttihakemuksella pyritään turvamaan myös liitännäisinnovaatiot. Patenttijärjestelmä voidaan kokonaisuudessaan nähdä niin luovan talouden suojana kuin sen ehkäisijänäkin.

Asia on myös noussut poliittisesti esiin. Piraattipuolue esittääkin puolueohjelmassaan mm. seuraavaa: *”Nykyiselle patenttijärjestelmälle ei ole perusteita nyky-yhteiskunnassa, joten se tulee lakkauttaa. Patentit eivät enää juurikaan suojaa yksittäisen keksijän luomusta tai toimeentuloa, vaan niitä käytetään ennemminkin pienyrityksien toiminnan tukahduttamiseen ja kehityksen estämiseen. Turhan patentin myöntäminen vaikeuttaa muiden kehitystyötä ja heikentää kilpailua.”* (4)

7. Aallon huipulle

Yliopisto on luovuuden tila – tai ainakin sen pitäisi olla. Yliopistossa yhdistyvät koulutus, tutkimus ja nykyään myös nk. kolmas tehtävä eli vaikutus yhteiskuntaan. Yliopiston tulee näillä keinoilla tukea ympäristön luovaa ilmapiiriä ja monin eri tavoin edistää henkistä kasvua ja avointa ajattelua. Valitettavasti myös yliopistoon on etenkin näin EU-aikana tunkeutunut hankebyrokratia, pätkätyöt ja kilpailutus. Johtamiskäytännöt ovat ristiriidassa akateemisten ydintehtävien kanssa. Yliopisto on irrottautunut valtion otteesta, mutta tämä ei vielä takaa luovaa kasvua.

Vaikka puhutaan poikkitieteellisestä opiskelusta ja tutkimuksesta, käytännössä kuitenkin joudutaan toimimaan oman alan rajojen sisällä mm. tutkintovaatimusten vuoksi. Myös opetussuunnitelmat ja opetusmenetelmät saattavat tukea kapealaisuutta. Jos opetus on jo tiedetyn toistamista ja soveltaminen ennalta määrättyihin kysymyksiin vastaamista, opiskelu ei tuota sitä innostusta, minkä pitäisi olla tavoite. Päinvastoin, opiskelijat kärsivät yhä enemmän motivaatiovaikeuksista ja mielen-terveysongelmista sekä pelkäävät työelämää. Riskinottoon ei kannusteta huolimatta viime vuosien panostuksesta yrittäjyyteen.

Suomen vastaus yliopiston ongelmiin on ollut Aalto-yliopisto. Helsingin kauppakorkeakoulun, Taideteollisen korkeakoulun ja Teknillisen korkeakoulun pohjalta muodostetun yliopiston tavoitteena on rikkoa rajoja. Resurssit eivät ole ongelma. Tavoitteena on rakentaa valtion ja elinkeinoelämän panostuksella uusi maailmanluokan koulutus- ja tutkimusjärjestelmä. Tällä tavoin pienellä maalla olisi yksi näkyvä huippu, Aallon huippu.

”Aalto-yliopisto muuttaa maailmaa kansainvälisesti korkeatasoisen tutkimuksen, monitieteisen yhteistyön, edelläkävyn opetuksen, rajojen rohkean ylittämisen ja uusiutumisen keinoin. Yliopiston kansallisena erityistehtävänä on tukea Suomen menestymistä, rakentaa myönteisellä tavalla suomalaista yhteiskuntaa, sen kansainvälisyyttä ja kilpailukykyä sekä edistää kansalaisten hyvinvointia.”

Tämä on Aalto-yliopiston vaatimaton missio, joka on mainittu tammikuussa 2012 julkaistussa yliopiston strategisen kehittämisen asiakirjassa. Aalto-yliopisto aloitti toimintansa vuonna 2010, joten vielä ei ole reilua arvioida mission toteutumista. Yliopiston omiin odotuksiin ja lupauksiin, joita on hahmoteltu strategia-asiakirjassa, voidaan kuitenkin jo ottaa kantaa. Valitettavasti osa on ristiriidassa keskenään ja osa on liian yleisluontoisia, kuten missio maailman muuttamisesta. Miten yliopistossa on ajateltu, että tällaista voitaisiin mitata?

Shanghaiin listalla yliopistot asetetaan paremmuusjärjestykseen erilaisin kriteerein. Sijointus määräytyy kuuden mittarin mukaan. Ne mittaavat yliopiston tieteellisiä ansioita mm. Nobelin palkintojen ja julkaistujen artikkelien mukaan. Vuonna 2012 Helsingin yliopisto oli sijalla 73 ja 500 parhaan joukkoon olivat päässeet myös Oulun ja Turun yliopistot sekä Itä-Suomen ja Jyväskylän yliopistot.

Huiput kohtaavat

Aalto-yliopiston arvot korostavat luovuutta. Tavoitteena on synnyttää intohimoinen uuden etsimisen kulttuuri. Arvot korostavat vapautta luovuuteen ja kriittisyyteen sekä toimintaan tieteenalojen rajapinnalla. Aalto-yliopiston tavoitteena on kasvattaa monimuotoisesti ymmärtäviä, suvaitsevia ja innostuvia ihmisiä. Visio

ja arvot korostavat juuri niitä ulottuvuuksia, joita Richard Floridan ”Luovan luokan esiinmarssi” nostaa esiin. Kaiken taustalla olisi eettisyys, avoimuus ja tasa-arvo.

Strategiassa puhutaan paljon innovatiivisesta yhteisöstä, mutta samalla korostetaan huippujen merkitystä. Huippuja etsitään Suomesta ja muualta. Parhaista tulee tehdä huippuja. En epäile, etteikö huippuja löytyisi Aalto-yliopistoon myös muualta maailmasta. Resursseja on riittävästi, ja useimmat maailman huiput ovat ostettavissa, ainakin väliaikaisesti. Kansainvälistyminen on tietenkin tärkeää, sillä se vaikuttaa yliopiston kilpailukykyyn ja listasijoitukseen. Mutta jos Aalto-yliopistossa alojensa parhaat kohtaavat ja menestyvät, tukeeko se Suomen luovuutta?

Strategian mukaan: *”Yliopiston toiminta rakentuu pitkäjänteiselle ja syvälliselle tutkimukselle ja taiteelliselle toiminnalle, jotka muodostavat vankan perustan opetukselle sekä kehitys- ja innovaatiotoiminnalle. Kaiken toiminnan tavoitteena on korkea kansainvälinen laatu ja yliopiston aseman tunnustaminen.”*

Suomeen tulevat alansa huiput nostavat tietenkin väliaikaisesti yliopiston laatua. Mutta pysyykö kannettu vesi kaivossa, ja miten maailmalta tuodut huiput tukevat suomalaisen yliopiston kansainvälistä laatua? Yliopisto, jossa huiput kohtaavat huippuja ja menestyvät, ei takaa luovaa ilmapiiriä koko maassa – eikä edes Aalto-yliopistossa. Rikas, luova ja moniarvoinen yliopistoyhteisö ei välttämättä synny siitä, että tietyn teknologian tai kaupan alan huippututkijat työskentelevät tutkimusryhmässä kanssa.

Kyse on siitä, kenelle annetaan tilaa sekä miten toimintaa ja tuloksia ohjataan. Kansainvälisestäkin brändätyssä yliopistossa huiput lukevat ja kirjoittavat yksin ja toimivat tutkimusryhmässä, mutta eivät ehkä ollenkaan vaikuta laajemmin ympäröivään yliopistoyhteisöön.

Aalto-yliopisto etsii huippuja ulkomaiden lisäksi myös Suomesta. Lähtökohta on, että maisterikoulutukseen ryntää opiskelijoita muista yliopistoista. Näin Aalto sulkee myös kotimaiset huiput syliinsä. Aallon valtavat resurssit voivat tietenkin imeä hyviä maisterivaiheen opiskelijoita sekä tutkijoita myös muista yliopistoista. Toisaalta on myös mahdollista, että tutkijoiden työ ja perhe estävät heidän siirtymisensä pääkaupunkiseudulle. Luovan

Suomen etu ei ole kuitenkaan se, että kaikki hyvät tutkijat keskittyvät Helsinkiin.

Aalto-yliopiston ”huippustrategia” on suomalaista messias-odotusta, joka on tunnistettavissa eri aloilla. Alvar Aallon kansainvälisen arkkitehtiuran jälkeen on odotettu arkkitehtuurin uutta messiasta, jota ei ole kuulunut. Nokian menestyksen taannuttua etsitään myös uutta Nokiaa sen sijaan, että panostettaisiin laajamittaisesti pieniin ja keskisuuriin yrityksiin. On yllättävää mutta mielenkiintoista, että tutkimusten mukaan suuryritys alkaa etsiä ja korostaa huippujaan juuri ennen konkurssia. Ehkä huippujen etsiminen on viimeinen oljenkorsi, johon takerrutaan ennen tuhoa!

Kantavatko rajapinnat?

Huippustrategia on monella tavalla haavoittuva ja kysymyksiä riittää. Tulevatko huiput Suomeen? Pysyvätkö he Suomessa tarpeeksi kauan, jotta sillä olisi vaikutusta suomalaiseen yliopistoon, yhteiskuntaan ja suomalaisten hyvinvointiin? Tärkein kysymys on kuitenkin, mistä tulevat yhteiskunnan uudet asiantuntijat, mistä uudet huiput.

Yhteisöllinen toiminta on yksi luovan tilan perusta. Innovatiivisuus lähtee vuorovaikutuksesta, siltojen rakentamisesta, toisen näkökulman ymmärtämisestä. Strategiassa korostetaan, mielestäni aivan oikein, rajapintojen merkitystä. On ylitettävä rajoja ja luotava vapaita tiloja, joissa se on mahdollista.

Aallon ongelmallisin rajapinta on tieteen ja taiteen rajapinta. Opetus tähtää ”luovan tieteellisen ja taiteellisen ajattelun ja yrittäjähenkisyyden kehittämiseen”. Vaikka Taideteollisen korkeakoulun motto onkin ollut ”hyödyllisen taiteen puolesta”, ei taiteen ja tieteen yhdistäminen suinkaan ole helppo tehtävä. Yliopisto hahmottaa strategian mukaan ”maailmankuvaa taiteen tekemisen ja kokemisen kautta”.

Onko tämä maailmankuva yhdistettävissä – edes opetuksessa – yrittäjähenkiseen kehittämiseen? Olen edellä korostanut sitä, miten taiteilijat kokevat, että luova talous ei kosketa heitä. Luova yrittäjyys ei innosta taiteilijaa eikä tuota hänessä intohimoista uuden etsintää. Jos taiteilija perustaa yrityksen, taustalla on kir-

janpidollinen vaatimus ja verotusnäkökulma, ei halu ryhtyä yrittäjäksi ja kasvattaa yritystä. Yrittäjyys puolestaan lähtee taloudellisen kasvun ajatuksesta: on luotava lisäarvoa, joka näkyy euroina viivan alla. Siltaa taiteen tekemiseen ja kokemiseen on vaikea rakentaa, sillä siihen tarvitaan muutakin kuin rakennusinsinöörejä.

Monialaisuus edustaa toista toivottua rajapintaa. Oivaltava monialainen yhteistyö ohjaa niin koulutuksen suunnittelua kuin uusien innovaatioiden tuotantoa. Tulee mieleen, että onkohan strategian kirjoittajista kukaan koskaan tehnyt aidosti poikkiteollista tutkimustyötä. Jos tavoitteena on Shanghain lista ja yksi maailman johtavia tutkimusyliopistoja, ei tätä ole aivan helppo yhdistää monialaisten uusien innovaatioiden tuotantoon.

On totta, että uudet ajatukset ja innovaatiot edellyttävät monialaista kokeilevaa ajattelua. Jo aikaisemmin olen todennut, että Suomessa kokeilujen esteenä ovat yhdenvertaisuus ja perustuslaki. Suomi ei ole kokeilujen luvattu maa, jossa monialaisen yhteistyön tuloksia voitaisiin käytännössä testata. Kun tähän vielä liitetään yliopiston tutkintorakenne ja se, että väitöskirjat on tarkastettava tietyllä osastolla, ei monialaisuudelle juurikaan jää sijaa. Siihen, miten aitoa monialaisuutta käytännössä edistettäisiin yliopistossa, strategia ei anna minkäänlaista osviittaa.

Monialaisuuden näkökulmasta Aalto-yliopiston suurin heikkous on kuitenkin niissä rajapinnoissa, jotka puuttuvat. Näitä ovat ennen kaikkea rajapinta yhteiskuntatieteisiin ja filosofiaan. Maailma muuttuu, ja tätä muutosta olisi kyettävä seuraamaan. Pelkkä tekniikan, markkinoinnin ja muotoilun yhdistäminen on parempi kuin se, että ne kaikki toimisivat erillään. Mutta se, miksi, mihin suuntaan ja miten Aalto-yliopisto strategiansa mukaan muuttaa maailmaa, edellyttää laajempaa yhteiskunnallista näkemystä.

Suomalaisen kulttuurin ja innovaatiopolitiikan suurin haaste on luoda vastapaino perinteiselle teknologiaoptimisillemme. Kyse ei ole vaan siitä, mitä mahdollisuuksia teknologian kehitys antaa, vaan siitä, miten ne muokkautuvat yhteiskunnassa. Eikä tämä koske ainoastaan Suomea, vaan yhtä lailla myös Intiaa, Brasiliata ja Saudi-Arabiaa.

Näkymätön kolmas tehtävä

Yliopistoilla on tutkimuksen ja opetuksen lisäksi nk. kolmas tehtävä. Niiden tulee vaikuttaa ympäröivään yhteiskuntaan. Tätä vaikuttamista korostaa myös Aalto-yliopisto, joka ei ainoastaan muuta maailmaa, vaan myös takaa Suomen menestymisen.

Strategiaan sisältyy monia hyviä tavoitteita vaikuttavuudesta, mutta miten tätä vaikuttavuutta arvioidaan. Miten huiput ja heidän kohtaamisensa ja menestymisensä vaikuttavat yhteiskunnan menestymiseen? Miten tätä mitataan ja mitkä ovat lähtökohdat?

Strategiassa todetaan, että 2009 suoritettussa tutkimuksen arvioinnissa pidettiin soveltavaa tutkimusta ja sopimustutkimusta selkeänä uhkana yliopiston päämäärälle nousta maailmanluokan tutkimusyliopistoksi. Suomen menestyminen ja suomalaisten hyvinvointi perustuu kuitenkin vähemmän maailman luokan tutkimusyliopistoon kuin korkealaatuiseen soveltavaan tutkimukseen ja sopimustutkimukseen. Yritysten kanssa tehty yhteistyö onkin saanut kiitosta useissa eri yhteyksissä. Jos maailmanluokan tutkimusyliopisto ja Suomen menestymiseen tarvittava innovaatioyliopisto ovat keskenään ristiriidassa, on tietenkin tehtävä valinta. Jo yliopiston itsensä takia, jotta odotukset eivät kohdennu väärin.

Perusopetuksen kolmannesta tehtävästä on keskusteltu huomattavasti vähemmän kuin tutkimuksen tehtävästä. Opiskeluaikana saavutettujen tietojen, taitojen ja asenteiden laadulla on merkittävä vaikutus tulevaisuuden yhteiskuntaan. Aalto-yliopistossa on tehty kansainvälisen opetuksen arviointi, jonka suosituksena oli kiinnittää opetuksen pedagogiseen laatuun ja opetus-kulttuurin uudistumiseen aiempaa enemmän huomiota.

Itse näkisin Aalto-yliopiston yhtenä historiallisena tehtävänä käyttäjälähtöisyyden. Siihen antaa myös muotoilun, markkinoinnin ja teknologian yhdistäminen ainutlaatuiset eväät. Käyttäjälähtöisyys on myös kansallisen uuden innovaatiostrategiamme lähtökohta, joka vaatii täydellisen ajattelumallin muutoksen. Tähän voidaan kytkeä niin perustutkimus kuin soveltava tutkimuskin. On kuitenkin yllättävää todeta, että koko strategia-asiakirjassa ei esiinny sanaa käyttäjä.

Osaamattomuus toimia käyttäjien kanssa leimaa suomalaista teknologista kulttuuria. Aalto-yliopiston arkkitehtiosasto on täs-

tä malliesimerkki. Muistan, kuinka aikanaan Tanskan mallin mukaan ehdotin käyttäjien ottamista mukaan asuntosuunnitteluun, mutta eräs arkkitehtiprofessori totesikin vain: ”*Vain kuolleen ruumiini yli.*”

Valitettavasti ei voi välttyä siltä ajatukselta, että kolmas tehtävä ei ole ajankohtainen maailmanluokan tutkimusyliopistossa. Tehtävä ei suinkaan ole – ainakaan vielä – opetusta ja tutkimusta läpäisevä yleisperiaate. Kovin usein keskusteluissa tehtävä on ulkoistettu täydennyskoulutuskeskukselle, jonka myös ajatellaan vastaavan elinikäistä oppimista. On myös esitetty, että kolmas tehtävä hoidetaan runsaalla yritysten kanssa tehtävällä tilaustutkimuksella. Ei kuitenkaan ole varmaa eikä edes todennäköistä, että tärkeät yhteiskunnalliset kysymykset nousisivat tilaustutkimuksen listalle. Kuka tilaisi tutkimuksen, joka edesauttaa yhteiskunnallisen luovan ilmapiirin syntymistä?

Näyteikkunassa

Aalto-yliopiston kansallinen ja kansainvälinen brändäys on käynnissä. Viestinnässä esille nostetaan muutamia erityisen innostavia ja näyttäviä hankkeita, kuten Aalto Design Factory ja Aalto Venture Garage. Aallossa tapahtuu myös paljon muuta yliopistojen yhdistymisen mahdollistamaa ja innoittavaa toimintaa.

Mediaa kiinnostavan brändin rakentamisen vaarana on kuitenkin se, että voimakkaasti mielikuviin perustuva näyteikkuna etäännyy liikaa tutkijoiden ja opettajien arjesta – ja erityisesti opiskelijoiden kokemuksista.

Olisi erittäin tärkeää, että Aallon strategiassa esiin nostetut arvot näkyisivät johtamisessa, ilmapiirissä ja toiminnan edellytyksissä. Aallon rakentamisprosessiin tulisi kuulua vapaus luovuuteen ja kriittisyyteen sekä intohimoisen uuden etsimisen kulttuuri, ei vain strategiset tutkimusalat ja tieteen edistäminen. Strategiassakin sanotaan, että ”menestyksen takeena ovat sen erinomaiset ja motivoituneet opiskelijat ja henkilöstö, joiden toiminta verkottuu tehokkaasti muuhun yhteiskuntaan”.

Luova ilmapiiri edellyttää sitä, että yliopisto on avoin tila, joka pystyy ja haluaa kritisoida omaa toimintaansa ja keskustella siitä rakentavasti. Yritin saada käsiini tietoa strategian rakentumisen

vaiheista sekä sen ympärillä käydystä keskustelusta. Netissä ei ollut mitään tietoa asiasta, toisin kuin esimerkiksi Helsingin yliopiston vastaavasta prosessista. HY:n uusimman strategian valmistelusta käytiin yliopiston sisällä vilkasta keskustelua, jota myös yliopiston ulkopuoliset tahot pystyivät seuraamaan verkossa. Ulkopuoliselle jää vaikutelma, että suuret ja ristiriitaiset odotukset aiheuttavat Aalto-yliopistossa pelkoa siitä, että Shanghaiin viidensadan parhaan listalle ei ehkä päästäkään. Yliopisto muuttuu ylhäältä päin ohjatuksi koneeksi, josta intohimoinen uuden etsintä on kaukana. Suomen menestymisen kannalta keskitetty luovuus tuo haavoittuvuutta, johon pienellä maalla ei olisi varaa.

Aallon brändäys uhkaa jäädä tyhjäksi kirjaimeksi ja kulissiksi, jos huippujen metsästyks ei pysty luomaan Suomen menestystä takaavaa innostunutta ja aktiivista luovaa ilmapiiriä koko yhteiskuntaan. Ja jotta maailma muuttuisi, olisi hyvä edes vähän hahmottaa muutoksen suuntaa.

8. Kiusattu ja kiireinen

Luovuus ja luova ilmapiiri ei tietenkään rakennu vain luovan luokan ydinjoukon – taiteilijoiden, keksijöiden tai yliopistotutkijoiden – varaan. Tavoitteena tulee olla, että luovuus heijastuu kaikkeen toimintaan. Sen tulee olla mukana kaikkialla arjessa, ja luovan ilmapiirin tulee ilmetä kyseenalaistamisena jokapäiväisessä elämässä.

Luovuuden näkökulmasta tilanne ei voisi olla huonommin. Työpaikoilla uuvutaan ja kiusataan, kiireessä ei ehditä ajatella. Esimies torjuu uudet ajatukset. Suomalaiset nukkuvat huonosti, mikä tutkijoiden mukaan johtuu stressistä. Suuri osa tästä stressistä syntyy huonosta ilmapiiristä, kiireestä, riittämättömyyden tunteesta ja turvattomuudesta.

Liian vähän unta

Suomi johtaa työpaikkakiusaamistilastoja. Vaikka esimies on saanut ilmoituksia työpaikkakiusaamisesta, ei muutosta ole tapahtunut.

Työpaikkakiusaamiseen ei ole yhtä selitystä. Puhumattomuus on yksi usein käytetty selitys. Ainakin selittämään sitä, miksi juuri Suomessa työpaikkakiusaaminen on niin yleistä. Emme ole

tottuneet ottamaan esille vaikeita asioita emmekä pysty niistä puhumaan. Myös esimiehen ja alaisen väliset luottamukselliset kehityskeskustelut jäävät usein muodollisuudeksi ja torsoksi.

Toinen selitys on rakenteellinen. Työterveyshuolto tuo kiusaamisen välittömästi esimiehen tietoon. Esimiehen oletetaan puuttuvan asiaan. Hän ei kuitenkaan osaa tai halua puuttua asiaan, ja hän saattaa myös itse olla kiusaaja. Kun kiusaaminen jatkuu, kiusattu joutuu ääri rajoilleen ja lopulta lähtee työpaikasta. Joskus hänet erotetaan, kuten Hilikka Ahteen tapauksessa.

Kiusaaminen koskettaa työpaikalla kaikkia. Se vaikuttaa koko työpaikan ilmapiiriin ja samalla syö sen luovuutta. Suomen Lääkärilehti raportoi vuonna 2009, että työpaikkakiusaaminen on yhteydessä unihäiriöihin. Kun Ranskassa tehdyssä tutkimuksessa ikä, ammatti, viikoittainen työaika, masennus ja muut vastaavat tekijät vakioitiin, todettiin työpaikkakiusaamiselle altistumisen olevan selvässä yhteydessä unihäiriöihin. Unihäiriöistä ilmoittivat myös työntekijät, jotka havaitsivat kiusaamista, mutta eivät itse joutuneet kiusatuksi. Häiriöiden riski oli sitä suurempi, mitä säännöllisemmin kiusaamista esiintyi. Kiusattu ei ole luova, ja kiusaamisen ilmapiiri vaikuttaa muihinkin työntekijöihin (10).

Miljoona unetonta -kyselyn mukaan 90 prosenttia vastanneista piti stressiä ja kiirettä unettomuutensa syynä. Uneton työntekijä ei ole luova. Pitkään jatkunutta unettomuutta seuraa täydellinen uupumus, joka hallitsee pahimmillaan koko elämää. Hyvä uni onkin työhyvinvoinnin paras mittari ja samalla työpaikan luovuuden perusta.

Vietämme suuren osan valveillaoloajastamme työpaikalla. Luovuutta ei ole ainoastaan tutkimuslaboratorioissa ja tuotekehitysosastoilla. Luovuutta on myös työpaikan arjen rutiineissa: kehitetään uusia tapoja toimia, muutetaan työtavat sellaisiksi, että ne antavat työntekijöille mahdollisuuden antaa parastaan. Mielekäs työ on tärkein uuden työn vaatimus, sillä se antaa luovuudelle mahdollisuuden. Jokaisen työntekijän potentiaaliset kyvyt ja mahdollisuudet hyödynnetään ja otetaan käyttöön. Näin juhlapuheissa, mutta miten käytännössä?

Työelämän laatua pohdittaessa on Suomessa ennen kaikkea keskitytty siihen, miten ihmiset saataisiin pysymään pidempään työssä. On pohdittu eläkeiän nostamista ja rahallisia kannusti-

mia. Jos työssä saa toteuttaa itseään, haluaa siellä myös olla. Ikääntyvät ovat hyvän työn etulinjassa. Työpaikoilla monet heille tärkeät asiat ovat tärkeitä myös muille ikäryhmille, esimerkiksi terveyden ja toimintakyvyn seuraaminen, työssä oppiminen ja hiljaisen tiedon jakaminen. Työpaikoilla, joissa ikääntyvät nähdään voimavarana ja heistä pidetään hyvää huolta, myös nuoremmat kokevat, että heistä pidetään huolta. Tämä saa työntekijät sitoutumaan ja kokemaan työnsä arvostetuksi. Nämä työpaikat ovat myös haluttuja. Työntekijät voivat nukkua yönsä hyvin.

Taukojen tarve

Myös kiire tappaa luovuuden työpaikoilla, sillä kiireessä ei ole aikaa ajatella. Luovat ajatukset ja uudet ratkaisut tulevat usein yllättäen, kun on hetken tauko ja hetki aikaa pohtia. Ne on pystyttävä ottamaan silloin vastaan.

Suomessa on työelämää ja sen huonontumista tutkineen Juha Siltalan mukaan EU:n kiireisin työtahti. Vielä vuonna 1990 yli 60 prosenttia työntekijöistä koki voivansa vaikuttaa työtahtiinsa edes jonkin verran. Vuoden 2009 EVAn arvokyselyn mukaan neljä viidestä oli sitä mieltä, että ”työpaikkojen stressi on polttamassa loppuun” (10).

Kiireisten työpaikkojen työtyytyväisyys on huonolla tasolla. Tutkimuksia, jotka selvittäisivät kiireen ja tuottavuuden välistä suhdetta, on vaikea löytää. Kiire on osittain tulosta siitä, että työntekijöitä on liian vähän, mutta myös uuden teknologian syytä. On myös turhaa kiirettä: Sähköpostia on seurattava koko ajan ja viesteihin on vastattava välittömästi. Kännykät soivat taukoamatta. Kaikkien on oltava kaikkien tavoitettavissa heti. Koneita vaihdetaan ja uusia ohjelmistoja otetaan käyttöön. Työt pitää tehdä samanaikaisesti, kun uutta opetellaan ja välineitä korjataan.

Myös jatkuvat organisaatiouudistukset lisäävät kiirettä. Työt on hoidettava muutosten keskellä. TE-keskukset olivat ministeriänsä jatkuvassa muutoksessa. Ne organisoitiin uudelleen tammikuussa 2009, kun työministeriö sekä kauppa- ja teollisuusministeriö yhdistettiin. Seuraavana vuonna aluehallintouudistus muutti TE-keskuksia jälleen. Työntekijät elivät jatkuvassa epävarmuudessa: saako pitää omat työtehtävät, kuka on esimies, tu-

leeko siirtoja muualle. Lisäksi valtion tuottavuusohjelma esitti työntekijöiden vähentämistä. Ei ihme, että turvattomuus onkin Suomessa työlle ominainen piirre!

Työ on muuttunut myös muulla tavoin. Olemme siirtyneet projektitalouteen. Koko ajan on aloitettava uutta, usein ennen kuin edellinen projekti on edes loppunut. EU-aikana projektien määrä on lisääntynyt huimaa vauhtia. Lähes kaikki kehittäminen tapahtuu projekteissa. Projekteja arvioidaan, ennen kuin tulokset ovat valmiita. Koska projektit kilpailevat keskenään samasta rahoituksesta, arviointi vaikuttaa siten niiden jatkumiseen.

Työntekijän näkökulmasta tilanne on vaikea. Työn arvioiminen osoittaa, että aina on parantamisen varaa ja aina voi saavuttaa korkeamman sijan ranking-listalla. Jatkuva kilpailu ja projektityö on haasteellista ja tuottaa uutta osaamista. Sen haittapuolella on kuitenkin se, että koskaan ei voi nauttia työnsä tuloksista eikä koskaan voi olla tyytyväinen siihen, mitä on saavuttanut.

Tyypillisen epätyypillinen

Suomalaisen työntekijän unelma on kokoaikainen ja toistaiseksi voimassa oleva työsuhde. Tämä unelma toteutuu nykyisin yhä harvemmin, kun epätyypilliset työsuhteet ovat yhä tyypillisempiä. Epätyypillinen työsuhde on osa-aikainen tai määräaikainen, muualla kuin työnantajan tiloissa tehtävä työ taikka vuokratyö. Suomessa lähes miljoona ihmistä tekee työtä työsuhhteessa, joka poikkeaa tyypillisestä.

Epätyypillinen työsuhde ei sinänsä ole ongelma luovuudelle. Osa-aikatyötä, pätkätyötä ja vuokratyötä on monenlaista. Niissä kaikissa on kuitenkin luovuuden kannalta tärkeä puute: turvattomuus.

Pätkätoita tekevästä lähes 80 prosenttia kaipaa vakituista työsuhdetta erityisesti taloudellisen epävarmuuden vuoksi. Määräaikaiset työntekijät kokevat myös, että heidän mahdollisuutensa vaikuttaa työoloihin ovat huonommat kuin vakituudessa työsuhhteissa olevien. Pätkätyöläisellä ei myöskään ole oikeutta koulutukseen tai lomiin vakinaisessa työsuhhteissa olevien tapaan.

Määräaikaisia työsuhhteita voidaan vakinaistaa. Ruotsissa laki määrää, että työsuhde muuttuu automaattisesti toistaiseksi voi-

massa olevaksi, jos työnantajan ja työntekijän välinen työsuhde on viiden vuoden aikana jatkunut yhteensä yli kaksi vuotta. Myös Suomessa on pyritty vakinaistamiseen, mutta lähinnä vain vaatimalla määräaikaistamisen perustelua – ja yleensä perustelu löytyy. Ruotsin kaltainen ratkaisu lisäisi turvallisuutta ja luovuutta.

Yliopistoissa pätkätyöt ovat yleisiä, joskin tähän asiaan on hiltain puututtu. Yliopistotutkija saa usein rahoituksensa ulkopuolelta ja projektit ovat määräaikaaisia. Hän elää jatkuvassa epävarmuudessa. Usein pätkätöiden tekijät saavat vasta hetkeä ennen työsuhteen loppumista tiedon jatkomahdollisuudesta. Ympäritämme löytyykin dramaattisia esimerkkejä siitä, kuinka tutkija on voinut olla kymmeniä vuosia määräaikaisessa työsuhteessa, jota on tietyin väliajoin uusittu.

Tohtoreita valmistuu paljon. Yliopistoilla on tähän erityiset kannustimet: tohtoreista sai hyvän korvauksen. Sen sijaan työpaikkoja, assistentin ja professorin töitä oli erittäin vähän. Ulkoja turvallisuuspolitiikan tutkijatkin joutuivat toimimaan epämääräisessä välimaastossa, näin totesin arvioidessani alaa Suomen Akatemialle. He olivat valmistuneet ja tehneet väitöskirjan. Vakituiseen työpaikan saamiseen meni vuosikymmeniä. Tutkija ei uskaltanut lähteä ulkomaille tekemään kansainvälistä uraa, sillä parasta oli vahtia omassa yliopistossa mahdollisuutta päästä eteenpäin. Ei ihme, että yliopistomme eivät saa parempia sijoituksia Shanghain listalla!

Työn armoilla

Nuoret ovat niin Suomessa kuin muuallakin kiinnittäneet huomiota työn epävarmuuteen, epävarmoihin työsuhteisiin ja toimeentulon pirstoutumiseen. Nk. prekariaatti on barrikadeille nousseiden nuorten liike. Latinan sana *precarius* viittaa armoilla olemiseen ja rukoilemiseen. Kyse on epävarmuudesta, turvattomuudesta, väliaikaisuudesta ja hetkellisyydestä.

Prekariaattinuoret ovat tuoneet esille toimeentulo- ja sosiaaliturvaongelmien lisäksi myös epätyypillisten työsuhteiden uudet vapauttamisen ja luovuutta lisäävät mahdollisuudet. Prekariaatin julistuksessa ”Paskaduunista barrikadeille – prekariaatin julistus” todetaan: ”*Prekariaatin näkökulmasta työvoiman suojele ei voi*

tarkoittaa pelkästään perinteisten palkansaaajaoikeuksien venyttämistä uusiin mittoihin. On ennemminkin hahmoteltava uusia oikeuksia, jotka turvaavat joustavalle työvoimalle joustavat mahdollisuudet oman elämän itsenäiseen hallintaan.”

Kaikille kansalaisille maksettava perustulo olisi prekariaatille toivottu toimeentulomuoto. Se takaisi samanaikaisesti turvatun toimeentulon ja itsenäisyyden. Prekariaatti ei toivo perustulon korvaavan koko sosiaalijärjestelmää, saati romuttavan sitä. Vaatimukset kumpuavat perusturvan, minimiäitiyspäivärahan ja opintotuen varassa eläviltä, jotka omassa elämässään näkevät sosiaalilainsäädännön varjopuolet.

Tulevaisuuden työmarkkinoilla tarvitaan joustoja. Epätyypilliset työsuhteet yleistyvät. Maat, jotka pystyvät luomaan joustavat työmarkkinat ja samalla huomioimaan työntekijöiden ja erityisesti nuorten näkökulman, menestyvät kilpailussa uusista ja nykyisistä työpaikoista – jos pystyvät maksimoimaan työntekijöiden luovuuden.

9. Portinvartijat

Uskomme auktoriteetteihin ja olemme siitä jopa vähän ylpeitäkin. Viittaamme mielellämme tšaarin aikaan. Olemme perineet auktoriteettiuskon Venäjän suuruhtinailta tai ainakin Venäjän kulttuurista. Sadan vuoden yhteiselon aikana juuri tämä ominaisuus tarttui suomalaisiin, vaikka irrottauduimme itsenäiseksi valtioksi jo sata vuotta sitten.

Käsitystä ei koskaan vastusteta tai ehdoteta, mitä tekisimme, että emme olisi niin auktoriteettiuskoisia. Asia on hiljaisesti hyväksytty. Näin on, eikä se siitä muutu!

Herra ja orja

Usko auktoriteetteihin heijastuu niin ihmisiin kuin hallinnon edustajiinkin. Tästä seuraa se käsittämätön tilanne, että virkamiehillä on luovan kasvun avaimet. Ensin on vakuutettava kunnan tai ministeriön virkamies siitä, että esitetty ajatus on hyvä, ja vasta sen jälkeen voidaan ideaa lähteä kehittämään. Kysymys ei ole aina edes rahasta, vaan virkakoneiston ennakkohyväksynnän saamisesta. Herra-orja-asetelmassa molemmat hyväksyvät tilanteen, jossa uuden idean haltija luovuttaa vapaaehtoisesti virkakoneistolle vallan päättää idean kohtalosta.

Virkamies voi joko tukea tai torjua. ELY-keskuksen yritysoston tai työ- ja elinkeinoministeriön innovaatio-osaston virkamies joko avaa ovet tai estää uudet ajatukset alkumetreillä. Tilanne ei ole kuitenkaan aina heti näin selkeä. Auktoriteetti on kätkeyty virkamiehille selkänöjan antaviin, ammatillisiin tai poliittisiin perusteluihin. Kyse on silti myös asenteista, halusta tukea ja edistää. Virkamies voi myös yrittää välttää virheitä ja lisävaivaa ja olla ottamatta riskejä. Auktoriteettiuskoisessa maassa vastuu riskeistä siirtyy virkamiehille. He vastaavat uusien ajatusten hyväksymisestä ja niiden haparoivista ensiaskelista.

Luovuuden kannalta tilanne on äärimmäisen huono. Virkamiehen on huomattavasti helpompi tukea ideoita, jotka vahvistavat nykyistä tilaa. Hän myös mielellään tukee muilta valtaapitäviltä ja päättäjiltä tulevia ideoita. Varsinkin maakuntatasolla yksittäisen yrittäjän tai keksijän on vaikea päästä koneiston läpi uusine ajatuksineen, kun taas maakuntahallituksen jäsenen tukema ajatus on helpompi ottaa vakavasti. Rahoituspäätökset eivät aina tue luovaa taloutta, vaan useamminkin vahvistavat jo olemassa olevaa.

Virkamiehellä on myös oma reviirinsä puolustettavana. Ei ole helppoa rahoittaa ideaa, joka kyseenalaistaa omat, aiemmat rahoituspäätökset. Jos virkamies on tukenut liimapuurakentamista, ei hän helposti rahoita kilpailijaa. Uusien toimintojen luominen on riskialtista eikä kilpailuetuja ole aina helppo nähdä. Klusteri-ajattelu tehtiin 1990-luvulla Pohjois-Karjalassa naurunalaiseksi. Mitä ihmeen höpötystä? Nyt lähes jokainen maakunta soveltaa ajatusta, että kannattaa tukea suurempia kokonaisuuksia, jossa maantieteellisesti tai toimialoiltaan läheiset yritykset tukevat toisiaan.

Auktoriteettiusko ja tarve vakuuttaa virkamies luo myös itsetensuuria. Jos meillä on uusi ajatus, mietimme jo etukäteen, miten virkamiehet suhtautuvat siihen. Varsinkin, jos kynnyks mennä virastoon on korkea, emme taatusti lähde tarjoamaan haparoivaa ajatusta uudesta yrityksestä rahoittajavirkamiehelle, joka varmasti heti haluaa käteensä liiketoimintasuunnitelman.

Naisyrittäjän kynnyks ottaa yhteyttä viranomaisiin on todella korkea. Kun Finnvera alkoi myöntää naisille pieniä lainoja, suhtauduttiin asiaan aluksi vähätellen. Naiset kuitenkin hakivat lai-

noja niin innokkaasti, että hakemusten määrä räjähti käsiin välittömästi!

Tanskalainen uskoo ensin itseensä ja sitten auktoriteettiin. Hän tekee ensin ja vakuuttaa virkamiehen, kun kokeilu on jo käynnissä ja mahdollisesti myös levinnyt. Virkamies ei ole valankäyttäjää eikä portinvartijaa. Hän mahdollistaa ja luo tilaisuuksia. Tosin riskikin on pienempi, kun idea on jo käynnistetty ja sen toimimista voidaan tarkastella käytännössä.

Järjestyshäiriö

Tanskassa heräsi jo 1960-luvun lopulla keskustelu lapsista asuntoalueilla, kun tunnettu psykologi peräänkuulutti yhteisöllisyyttä ja uudentyypeistä asumista otsikolla ”Lapsella pitää olla sata vanhempaa”. Lapset kokevat olevansa osa yhteisöä, jos heillä on muitakin aikuiskontakteja kuin omat vanhempansa. Syntyi liike, jossa asukkaat rakennuttivat yhdessä 20–30 rivitaloasuntoa käsittäviä yhteisöjä. Oli yhteistilat ruokailua ja lasten harrastustoimintaa varten. Arki organisoitiin yhdessä.

Asukkaat itse olivat rakentaneet kymmeniä rivitaloasuin-yhteisöjä 1970-luvun lopulla. Vuokrayhteisöjäkin oli syntynyt: yhteistiloihin oli siirretty Tanskan asunministeriön sallimat 10 prosenttia asutuspinta-alasta. Vuokra- ja omistusasumista asuin-yhteisöissä yhdistettäessä myös vuokra-asuntojen pinta-alasta 20 prosenttia tulisi voida rahoittaa yhteistiloina.

Neuvottelin asunministeriön virkamiehen kanssa mahdollisuudesta yhdenmukaistaa käytäntöjä omistus- ja vuokra-asuin-yhteisöissä. Olin aidosti hämmästynyt, kun hän totesi, että totta kai se on mahdollista, jos asukkaat siihen itse suostuvat. Heidän näkökulmastaan yhteistilojen rahoittaminen pienensi kokonais-kustannuksia.

Asuin-yhteisöjä rakennettiin 1970- ja 1980-luvulla paljon niin omistus- kuin vuokra-asuntoihinkin. Ne toimivat edelleen ja ovat merkittävä lisä asuntopolitiikassa. Uusia rakennetaan jatkuvasti, ja ne ovat erityisesti lapsiperheiden suosiossa.

Suomessa oli 1980-luvun alussa myös innostusta asuin-yhteisöjä kohtaan, ja Naisten Rakentavan Asumisen Yhdistys ry ajoi aktiivisesti uusia asumismuotoja. Pidän monia luentoja Suomessa

tanskalaisista asumismalleista ja vastaanotin Tanskassa lukuisia suomalaisia delegaatioita, jotka olivat kiinnostuneita uusista asumisen vaihtoehtoista.

Mutta mitä tästä sanoivat asuntohallituksen virkamiehet Suomessa? Asuntohallituksen johtaja ja neuvotteleva virkamies vastustivat voimakkaasti yhteisöasumista, eikä heidän mielestään yhteistiloja tarvittu. Ne olivat heille yhtä kuin järjestyshäiriö! Perusteluna oli, että asukkaat eivät pysty hallinnoimaan yhteistiloja ja siksi vuokrasivat ne pois. Se, mikä menestyy Tanskassa, ei menesty Suomessa!

Tanskan mallin mukaisia esimerkkejä on Suomessa ainoastaan muutamia. Jyväskylään rakennettiin asuinyhteisö Tuulenkylä 20 vuotta sitten. Se toimii tänäkin päivänä ja on esimerkki siitä, että yhteisöllinen asuminen on mahdollista myös Suomessa.

EU estää – vai estääkö?

Yksi mahdollisuus parantaa taitelijoiden toimeentuloa oli nostaa arvonlisäverosta vapaan taiteen myyntitulon ylärajaa. Suomessa arvonlisäverottoman, taiteeseen liittyvän myyntitulon ylärajaa on 8 500 euroa.

Valtiovarainministeriön vero-osasto vastusti ehdotustani ylärajan nostamisesta 15 000 euroon seuraavin perustein:

Ensiksi:

”Suomella ei ole oikeutta supistaa arvonlisäverodirektiivin mukaista veropohjaa kansallisin päätöksin. EU:n arvonlisäverodirektiivin mukaan taide-esineiden myynnin tulee olla verollista. Taideesineet on määritelty direktiivin IX-liitteen A-osassa.”

Toiseksi:

”Nykyisen 8 500 euron liikevaihtorajan tarkoituksena ei ole vapauttaa verosta varsinaista ammatti- ja liiketoimintaa, vaan rajata verotuksen ulkopuolelle hallinnollisista syistä lähinnä harrastusluonteinen toiminta. Raja on asetettu varsin matalaksi, koska se aiheuttaa eriarvoisuutta vapautuksen piiriin kuuluvien ja sen ulkopuolelle jäävien, vastaavaa toimintaa harjoittavien yritysten välillä. Ongelma korostuu sitä enemmän, mitä korkeampi raja on. Yhdenvertaisuussyistä samaa alarajaa tulee soveltaa kaikkiin vähäisen toiminnan harjoittajiin.”

Kolmanneksi ratkaiseva kuolinisku:

”Liittymissopimuksessa Suomelle on myönnetty oikeus vapauttaa verosta sellaiset vähäisen liiketoiminnan harjoittajat, joiden vuosiliikevaihto jää alle 10 000 euron. Suomi voi siis kansallisin päätöksin nostaa alarajan 10 000 euroon. Tätä korkeampi alarajan korotus, esimerkiksi esitetty 15 000 euroa, vaatii EU-tason päätöksen.”

Valtiovarainministeriön vero-osasto ei edes etsinyt poikkeusmahdollisuuksia, muutos vain todettiin mahdottomaksi. Tanskassa sitä vastoin on etsitty EU-direktiivin sallimat lain poikkeukset ja sovellettu niitä.

EU-direktiivi (2006/112, artikla 103) antaa mahdollisuuden taide-esineiden erityiskohteluun. Taide-esineiden myynti, kun ne ostetaan suoraan taiteilijoilta, on Tanskassa arvonlisäverovapaata aina 300 000 kruunuun (noin 40 300 euroon) saakka. Tämän jälkeen arvonlisävero on 5 prosenttia. Tämä koskee kaikkia tullikoodissa taide-esineeksi määritellyjä esineitä.

Taiteilija saa Tanskassa siis verovapaata tuloa vuosittain noin 40 000 euroa. Tämä on erittäin merkittävää toimeentulon kannalta. Kun tämän jälkeen arvonlisäveroprosentti on 5, kasvaa taideostajien määrä ja taiteilijoiden mahdollisuus tulla toimeen omalla taiteellaan.

Suomessa taiteen arvonlisäveroprosentti vaihtelee. Kuvataiteen arvonlisäveroprosentti on 9, videon 23. Jos keramiikka on seinällä, on arvonlisävero 9 prosenttia, jos pöydällä, se on 23 prosenttia. Tärkeintä olisikin, että arvonlisäveroprosentit edes yhtenäistettäisiin yhdeksään prosenttiin. Viiden prosentin arvonlisäverosta suomalainen taiteilija ei valitettavasti pysty edes uneksimaan.

Kyse ei ole periaatteista vaan asenteista. Suomessa valtiovarainministeriön virkamies viittaa muutoksen mahdottomuuteen: EU-direktiivit kieltävät. Eriarvoisuutta vältetään ponnekkaasti. Myös tässä yhdenvertaisuus antaa virkamiehelle selkänöjaa. Syyt eivät kuitenkaan aina ole todellisia!

Urheilijat ja taiteilijat ovat verotuksessa eriarvoisessa asemassa. Urheilijoiden nk. tekijäntili tasaa epäsäännöllisiä tuloja useammalle vuodelle. Valtiovarainministeriön vero-osaston mielestä tekijäntiliä ei voida soveltaa taiteilijoihin, koska se olisi tai-

teilijoille myönnettävää verotukea. Myös muut epäsäännöllistä tuloa saavat tahot voisivat esittää vaatimuksia vastaavista erityisjärjestelyistä!

Käsittämätöntä on, että urheilijoille tasausratkaisu on ollut mahdollinen ilman viittausta muihin epäsäännöllisiin tuloja saaviin. Puhumattakaan, että kyseessä olisi urheilijoiden verotuki!

10. Yli rajojen

Olin mukana Suomen suurimmassa hallintokokeilussa: kauppaja- ja teollisuusministeriö sekä työministeriö yhdistettäisiin Matti Vanhasen 2. hallituksen ohjelman mukaisesti.

Molemmilla ministeriöillä oli oma kulttuurinsa ja oma poliittinen taustansa. Kauppaja- ja teollisuusministeriö oli kaupan ja teollisuuden ministeriö, jossa kokoomuksella oli suuria intressejä. Kyse oli teollisuuden tukemisesta, energiapolitiikasta, viennin lisäämisestä ja yritystuista. Työministeriö puolestaan oli syrjäytyneiden ministeriö. Työttömät tulisi kouluttaa uudelleen, vammaisille luoda suojatyöpaikkoja. Ministeriö oli sosiaalidemokraattisen ajattelun ja politiikan työssija.

Nyt siis yhdistettäisiin kaksi täysin vastakkaista toimintaa: yrityselämän kehittäminen ja kansainvälistäminen sekä heikkoosaisten tukeminen. Ministeriöissä oli myös erilainen sukupuolijakauma. Kun myös naisia pyrittiin saamaan johtopaikoille, tote- si kauppaja- ja teollisuusministeriön entinen kansliapäällikkö, että ministeriössä ei ole ollut sen 120 vuoden historian aikana yhtään naisjohtajaa.

Menetetty mahdollisuus

Yhdistäminen oli mahtava tilaisuus rikkoa rajoja. Se antoi mahdollisuuden yhdistää työpaikat ja työttömät. Innovaatiopolitiikka ja työllisyyspolitiikka kulkisivat käsi kädessä. Yhdistämällä toimintoja uudella tavalla saisimme aikaan aivan uudentyyppisen ministeriön, jonka sisällä luovuus ja uudet ideat kukoistaisivat. Olisiko luova hallinto sittenkin mahdollinen?

Kansainväliset esimerkit pelottivat. Ruotsissa ja Saksassa oli yhdistetty työ- ja elinkeinoministeriöitä huonolla menestyksellä. Yhteistä kulttuuria ei ollut kummassakaan syntynyt. Kun kaksi ministeriötä oli yhdistetty vanha osastojako säilyttäen, oli ne jälleen helppo erottaa poliittisten tuulten muuttuessa. Oliko olemassa ratkaisua, jossa ei voitaisi niin vain palata entiseen? Jos jokaisella osastolla olisi ihmisiä molemmista ministeriöistä, paluu entiseen olisi vaikeaa. Tämän lisäksi päädyttiin matriisiratkaisuun, mikä tarkoittaa organisaatiota, jossa kukin työntekijä kuuluu toisessa suunnassa ns. linjaorganisaatioon (osastoon tms.) ja toisessa suunnassa vähintään yhteen organisaation läpäisevään yksikköön.

Valtion työnantajaedustajan mukaan matriisiorganisaatiota ei ollut hallinnossa aikaisemmin kokeiltu ja sen pelättiin vesittävän virkavastuun. Riski kuitenkin otettiin. Lopputulos ei tosin ollut kahden ministeriön täydellinen sulautuminen. Yhdistyminen toteutui parhaiten työllisyysosastolla. Innovaatio-osastolle tuli muutamia ihmisiä työministeriöistä, kun taas energiaosasto jäi suurin piirtein koskemattomaksi. Osastot läpäisevänä eli matriisin toisena ulottuvuutena oli strategia/tutkimus, konserniohjaus ja aluekehitys.

Hyvistä tavoitteista huolimatta matriisiorganisaatio ei toteutunut käytännössä. Organisaatio onkin palautettu takaisin suureksi linjaorganisaatioksi, jossa on vain hyvin pieni yksikkö kanslia-päällikön alaisuudessa. Uusi kulttuuri elää kuitenkin vielä ainakin työllisyysosastolla.

Luovuus on välissä

Luovuuden kannalta sektorirajat ovat tuhoisia. Uudet ideat ovat juuri sektoreiden välillä ja uudet toimintatavat nimenomaan yh-

teistyössä. Inhimillisesti on ymmärrettävää, että jokainen johtaja ja työntekijä puolustaa reviiriään, mutta kokonaisuuden kannalta tulos on huono. Reviiritaisteluun tuhlautuu paljon aikaa ja energiaa. Se ei välttämättä johda luovaan kilpailuun, jossa kaikki panevat paremmaksi. Uusia ajatuksia torjutaan ja niiden esittäjät joutuvat usein luovuttamaan turhautuneena. Kun tämä yhdistyy virkamiesuskoon, häviää luovuuspotentiaalistamme melkoinen osa.

Yhteistyötä on yritetty toki lisätä. Nk. politiikkaohjelmien tavoitteena oli saada ministeriöt tekemään yhteistyötä ongelma- ja kohderyhmälähtöisesti. Vaalikaudella 2007–2011 toteutettiin kolme hallituksen poikkihallinnollista politiikkaohjelmaa. Ne olivat työn, yrittämisen ja työelämän politiikkaohjelma, terveyden edistämisen politiikkaohjelma sekä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma.

Ajatus on todella erinomainen. Nuorisopolitiikkaa tehdään miltei kaikissa ministeriössä, samoin terveystalitiikkaa. Myöskään työllisyydessä ei ole kyse ainoastaan työ- ja elinkeinoministeriöstä, vaan myös opetusministeriöstä, sosiaali- ja terveystalministeriöstä sekä valtioneuvoston kansliasta. Kun tähän vielä saatiin yhdistettyä kolmikanta eli työnantaja- ja työntekijäpuoli, luulisi kokonaisvaltaisten ratkaisujen olevan mahdollisia.

Nykyisessä Jyrki Kataisen hallituksessa ei politiikkaohjelmia enää ole. Ne eivät onnistuneet rikkomaan rajoja. Ministeriöt ja ministerit eivät sitoutuneet niihin, ja aktiivinen on usein vain se ministeri, jonka johdossa politiikkaohjelma on. Paljon riippuu myös siitä, pystyikö vetäjä motivoimaan muita yhteen hiileen puhaltamisessa.

Kenelle kuuluu kokonaisturvallisuus?

”Suomalaiset virkamiehet pystyvät tekemään yhteistyötä. Meillä virkamiehet eri ministeriöissä ja eri hallinnonaloilla tuntevat toisensa. Heidän ei tarvitse käyttää virkatietä, vaan he voivat vaan soittaa toisilleen ja pitää yhteyttä.”

Tämä analyysi virkakoneistomme toiminnasta on varmasti totta. Työ- ja elinkeinoministeriön virkamies voi soittaa valtiovarainministeriön virkamiehelle, eikä heidän tarvitse välttämättä asioida esimiestensä välityksellä. He voivat keskustella yhteisistä

ongelmista ja kutsua kokoon työryhmän pohtimaan asiaa. Idylli ei kuitenkaan ole täydellinen.

Ministeriöiden yhteistyö on ehkä kaikkein tärkeintä turvallisuusasioita hoidettaessa. Enää ei kyse ole pelkästä maanpuolustuksesta, vaan laaja turvallisuuskäsite sisältää myös terrorismin, ympäristökatastrofit ja suuronnettomuudet. Turvallisuusasioissa kaikkien ministeriöiden tulisi tehdä yhteistyötä. Tässä on ehkä suurin koskaan ajateltavissa oleva tarve, joka vaatii sektorirajojen ylittämistä.

Kun turvallisuuspolitiikkaamme muokattiin kokonaisturvallisuuden näkökulmasta, hyvä asia joutui raadollisten sektoriristiriitojen kohteeksi. Puolustusministeriö ja valtioneuvoston kanslia taistelivat verisesti siitä, kenelle kokonaisturvallisuuden koordinoiminen kuuluu.

Puolustusvoimat oli perinteisesti vastannut turvallisuudesta. Sillä on myös tarvittavat välineet, mm. kuljetuskapasiteetti. Puolustusvoimilla oli kokemusta katastrofien hoidon organisoinnista ja sen virka-avulla pitkät perinteet. Valtioneuvoston kanslia puolestaan koordinoi hallituksen toimintaa. Yksi ministeriö ei pystyisi hoitamaan asioita samalla tavalla ja yhtä tasapainoisesti kuin se. Valtioneuvostossa kokonaisturvallisuuden koordinaatio olisi lähempänä hallitusta. Sille ei myöskään tulisi niin voimakasta puolustuksellista ja sotilaallista leimaa nyt, kun uhkat olivat muuttuneet. Valtioneuvoston kanslia vastasi esimerkiksi vuoden 2004 tsunamin aikana ministeriöiden kansliapäälliköiden koordinoimisesta.

Taistelussa oli mielenkiintoisia vaiheita. Niin turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa Matti Vanhasen 2. hallituksen aikana kuin kokonaisturvallisuuden neuvottelukunnan raporttisakin vahvistetaan puolustusministeriön koordinaatorooli. Yksittäiset virkamiehet niin puolustusministeriössä kuin sisä- ja ulkoministeriössäkin pystyvät varmaankin tekemään yhteistyötä saumattomasti. Silti pinnan alla kytee reviiritäistelu.

Valaistu latu

Hallintorajat ovat vahvoja myös kunnissa. Pohjois-Karjalassa Ruvaslahdella kehitettiin maaseutua 1990-luvun alussa nk. tietotu-

pien avulla. Ajatuksena oli, että tietotekniikka luo uusia mahdollisuuksia syrjäisille kylille: Voidaan tehdä etätyötä ja kylän asukkaat saavat apua ja neuvoa tietotuvasta. Tietotupa voi myös nopeuttaa innovatiivisten ratkaisujen toteutumista kunnassa.

Kylällä oli paljon apua tarvitsevia. Sosiaalityöntekijät joutuivat tulemaan kunnantoimistolta kymmenen kilometrin päästä. Voitaisiinko tätä organisoida uudelleen? Olimme yhteydessä valtiovarainministeriössä olevaan kehittämissyksikköön, jonka tehtävänä oli löytää nimenomaan hallintoon sektorirajoja rikkovia malleja. Sosiaalitoimisto ei lämmennyt ajatuksellemme sosiaaliavustajan tuomisesta kylälle, koska muutkin kylät vaatisivat samaa.

Samanaikaisesti kunta esitti, että kylälle tehtäisiin valaistu latu. Rahat tähän olivat olemassa. Kylällä järjestettiin kuulemistilaisuus. Asiaa esitellyt kunnan edustaja sai osakseen kritiikkiä, ja kyläläiset torjuivat ehdotuksen. Hiihtämään lähdettiin omasta pihasta, eikä paras hiihtoaika ollut navettatöiden jälkeen illalla. Nuoria kylällä oli vähän. Miksi laittaa rahaa sellaiseen, mihin ei ollut tarvetta?

Naiset esittivät, että rahalla voitaisiin ostaa otsalamppuja, jolloin jokainen voisi hiihtää missä haluaa eikä maanomistajienkaan kanssa tulisi ongelmia. Kunta piti kuitenkin kiinni valaistusta ladusta: Ruvaslahden kylä oli viimeinen, jossa sellaista ei ollut. Valaistu latu olisi siis edistyksen symboli. Kyse ei ollut niinkään siitä, oliko sille tarvetta.

Tietotuvan edustajat esittivät, että rahat käytettäisiin kyläläisten oman toiveen mukaisesti sosiaaliavustajan palkkaamiseen kylälle. Oman kylän avustaja tuntisi asiakkaansa parhaiten. Rahat eivät tosin yksin riittäisi, mutta ne kattaisivat lisäkustannukset.

Kunta pysyi tiukkana. Rahat oli korvamerkitty valaistulle ladulle, eikä niitä voitu käyttää mihinkään muuhun. Jos valaistua latua ei haluta, sitten ei tule mitään. Latu tuli!

Onko hallintorajojen ylittäminen mahdotonta? Luovan Suomen näkökulmasta se olisi välttämätöntä. Luovat ratkaisut ovat välitiloissa, sektoreiden välissä. Kun uskotaan virkamieheen, joka on omien hallintorajojensa vanki, eivät luovat ratkaisut pääse esiin.

11. Luovuus ja luottamus

Tanska on yhteiskunnallisen luovuuden edelläkävijä siinä, miten ihmisten mahdollisuus tuoda esiin uusia ajatuksia toteutuu ja miten tietyt perusrakenteet ja asenteet tukevat tai estävät luovien ajatusten toteutuksen.

Suomi ei ole tässä edelläkävijä. Kohta sadan vuoden itsenäisyyden jälkeen me vielä vetoamme tsaarin perinteisiin ja pidämme kiinni teknologiauskostamme. Asiat voivat olla myös toisin, ja siitä Tanska on oiva esimerkki. Suomi on moderni hyvinvointivaltio, ja meillä on kaikki edellytykset olla avoimia muutokselle. Voin kuitenkin ennakoida reaktioita esittämiini esteisiin:

”Meilläkin on hyviä esimerkkejä.”

”Meillä on innovatiivisia virkamiehiä.”

”Meillä on taiteilijoita, jotka elävät taiteestaan.”

Näin on. Mutta luovassa ilmapiirissämme on parantamisen varaa. Yhteiskunnallisella tasolla ero on merkittävä. Se on sama kuin luottamus- ja kontrolliyhteiskunnan välinen ero.

Tanskasta kuvastuu vuorovaikutus ja luottamus. Se on vuorovaikutteinen ja yhteisöllinen luottamusyhteiskunta. Suomi puolestaan on yksilökeskeinen, auktoriteettiuskoinen kontrolliyhteiskunta. Meille ovat ominaisia jäykät rakenteet ja epäluulo kaik-

kea vaihtoehtoista kohtaan. Olemme tässä suhteessa olleet yhden totuuden maa.

Eurooppalaisessa tutkimuksessa kysyttiin: ”Onko globalisaatio kansallinen mahdollisuus markkinoiden avautuessa vai onko se uhkana työllisyydelle ja yrittäjyydelle.” Tanskalaiset suhtautuvat EU-maista positiivisimmin globalisaatioon. Selkeän 78 prosentin enemmistön mielestä globalisaatio on mahdollisuus ja vain 17 prosentin mielestä uhka. Eurooppalaisista seuraavana oli Ruotsi: 64 prosenttia piti globalisaatiota mahdollisuutena, 29 prosenttia uhkana. Suomessa sen sijaan puolet piti globalisaatiota mahdollisuutena, puolet uhkana.

Suhtautuminen globalisaatioon sinänsä ei kuvaa suhdetta luovuuteen tai edes työmarkkinoiden toimivuutta. Se antaa silti kuvan siitä, minkälaiset valmiudet maalla on hyötyä uusista mahdollisuuksista. Miten asennoidutaan, kun edessä on muutos? Kun Suomessa puolet kansalaisista suhtautuu kielteisesti globalisaatioon ja pitää sitä uhkana työllisyydelle ja yrittäjyydelle, emme todennäköisesti ensimmäisenä pysty hyödyntämään sen tuomia mahdollisuuksia. Pelko ja turvattomuus eivät lisää riskinotto-kykyä.

Joustoturva

Tanskalaisten positiivinen asenne globalisaatioon ja se, että työpaikkaa voi muuttaa, johtuu jouston ja turvan tasapainosta. Irtisanomissuoja on Suomea heikompi, mutta sosiaaliturva erittäin korkea. Työpaikan menetys ei ole taloudellinen katastrofi, ja irtisanottu saa helposti uuden työpaikan. Tanskassa puhutaankin työllisyysturvasta. Juuri se on korkea.

Käsite joustoturva syntyi jo 1970-luvulla Tanskassa. Silloin etsittiin tapoja, joilla työelämä voisi sopeutua tuleviin haasteisiin ja joissa työntekijän ja työnantajan näkökulmat olisivat tasapainossa. Syntyi ajatus siitä, että kaikkien etu olisi työmarkkinat, joissa toisaalta joudutaan vaihtamaan työpaikkaa usein, mutta samalla taataan, että se on turvallista.

Tanskassa työntekijät eivät enää pidä kiinni koko elämän pituisesta työpaikasta, kokopäiväisestä, vakituisesta työstä, josta aikaan päästään eläkkeelle. Kolmasosa vaihtaa työtä joka vuosi.

Heille on taattu, että työpaikan vaihto ei ole ongelma. Uudelleen-
koulutusta tuetaan voimakkaasti ja siihen panostetaan kolme
kertaa enemmän kuin Suomessa. Työttömyysajan toimeentulo-
turva on myös Suomeen verrattuna huomattavasti parempi.
Tanskalainen työntekijä saa työttömänä 70–80 prosenttia nor-
maalista toimeentulostaan, Suomessa vain noin puolet. Vertailu
tosin on vaikeaa, koska tilanne vaihtelee eri palkkaluokissa.

Työttömiä myös kontrolloidaan erilailta. Tanskan työministe-
rin mukaan mitään järjestelmää ei voi luoda sen pohjalta, että
joku mahdollisesti väärinkäyttää sitä. Se johtaa turhaan kontrol-
liin. Tietty määrä väärinkäytöksiä hyväksytään, mutta taataan sa-
malla systeemin toimivuus enemmistön kannalta.

EU omaksui tanskalaisten näkemyksen jouston ja turvan tasa-
painosta ja markkinoin ajatusta muille jäsenmaille. Tosin totea-
malla, että rakenteet ovat erilaisia ja että jokaisen maan pitää löy-
tää oma mallinsa. Tältä pohjalta järjestettiin Suomessa joustotur-
vaa käsittelevä EU-kokous. Taustaksi haastattelin Tanskan Elin-
keinoelämän keskusliittoa vastaavan Dansk Arbejdsgiverfore-
ningenin ja SAK:ta vastaavan Dansk landsorganisationenin joh-
tohenkilöitä. Molemmat vakuuttivat kuin yhdestä suusta olevansa
samaa mieltä siitä, että joustoturva on toiminut heillä ja työlliy-
syturvasta on ollut molemmille osapuolille hyötyä. Työnteki-
jöiden edustajakin totesi: ”*Olemme yhdessä kehittäneet joustotur-
vaa, se on molempien osapuolten etu.*”

Suomessa joustoturvaan suhtauduttiin jo alun perin negatiivi-
sesti. Tutkijoiden mukaan se polki työntekijöiden etuja, heikensi
irtisanomissuojaa ja lisäsi pätkätöitä. Vastakkainasettelu oli voi-
makasta. Oli täysin mielikuvituksen ulottumattomissa, että työn-
antajilla ja työntekijöillä voisi olla yhtenevä näkemys.

Meillä pätkätyöläiset ovat perinteisesti joustaneet ja vastanneet
joustoturvasta, tosin ilman turvaa. Ei ihme, että jatkuvissa mää-
räaikaisissa työsuhteissa olevat suhtautuvat kriittisesti ajatukseen
lisäjoustoista. Työnantajat haluavat lisätä määräaikaisia työsuh-
teita ja heikentää irtisanomissuojaa, mikä ei tietenkään lisää luot-
tamusta.

Suomen ja Tanskan mahdollisuudet joustoturvan tasapainoon
ovat hyvin erilaiset. Ensimmäinen suuri ero on sosiaaliturva.
Tanskassa työttömyysturva on huomattavasti parempi, eikä sii-

hen liity voimakasta, epäluuloista kontrollointia. Toinen ero on elinkeinoelämän rakenne. Tanska on pienyritysvaltainen maa, jossa sekä yhdistykset että työntekijät ovat tottuneet suhdanteiden vaihteluihin ja irtisanomisiin. Yrityksiä kuolee ja syntyy, aina löytyy uutta työtä. Suomi on suurten, perinteisten teollisuuslaitosten maa, jossa monilla paikkakunnilla ihmiset ovat työskennelleet usean sukupolven ajan saman työnantajan palveluksessa.

Meillä puhutaan paljon pienten ja keskisuurten yritysten määrän lisäämisestä, jolloin yksinyrittäjien ja suuryritysten väliin syntyisi uutta dynamiikkaa ja mahdollisuus työllisyysturvalle. Unelmamme ja asenteemme kuvastavat kuitenkin maatamme suuryritysten maana. Jos haluamme kehittää uudentyyppisiä kasvuyrityksiä ja elinkeinoelämää, jossa pieniä yrityksiä nousee kuolevien tilalle, on meidän kyseenalaistettava nykyinen työmarkkinajärjestelmä juuri joustoturvan näkökulmasta.

Tanskassa on lyhyet etäisyydet. Asuinkunnan ja työpaikkakunnan välinen työmatkaliikenne eli pendelöinti on tavallista, eikä ihmisten tarvitse muuttaa asuinpaikkaa vaihtaessaan työpaikkaa. Asuntopolitiikalla on silti suurempi merkitys kuin etäisyyksillä. Hyvään vuokra-asumiseen on panostettu vuosikymmenet. Vuokra-asuntomarkkinat toimiva, ja erityisesti nuorten on tarvittaessa helppo löytää uusi asunto työpaikkaa vaihtaessaan.

Työministerinä ollessani perustetun joustoturvatyöryhmän tehtävänä oli suunnitella joustoturvamallia EU:n tekemien esitysten pohjalta. Ryhmässä olivat edustettuna kaikki työmarkkinaosapuolet sekä valtio. Tuloksena syntyi joustoturvan raamisopimus, jonka Elinkeinoelämän keskusliitto, SAK, Akava ja STK allekirjoittivat. Vastakkainasettelua aiheuttivat kuitenkin jatkuvasti patkätööt ja irtisanomissuoja. Helpointa oli päästä yksimielisyyteen hyvästä työelämän laadusta. Joustoturvaperiaatteet ovat siis olemassa, ja niistä vallitsi ainakin vuonna 2009 yksimielisyys. Onko mitään tapahtunut sen jälkeen?

Taiteilijapalkka

Ääriesimerkki luottamuksen puuttumisesta on perustulo. Suomi on yksi maailman vauraimpia maita. Jokaiselle on taattu perustoimeentulo. Käytännössä perustulo on jo olemassa työmarkki-

natukena, minimieläkkeenä ja/tai toimeentulotukena, jotka takaavat 500–600 euron perustoimeentulon kuukaudessa. Toimeentulotuen perusosan lisäksi on mahdollista saada harkinnanvaraista toimeentulotukea, joka arvioidaan menojen perusteella. Kaikkeen liittyy kuitenkin voimakas kontrolli, sillä väärinkäytöksiä ja joutilaisuutta pelätään. Eikö luottamukselle olisi joku aika antaa mahdollisuus?

Perustulomalleja on monia. Vihreät esittivät ennen vuoden 2007 eduskuntavaaleja, että kaikille täysi-ikäisille kansalaisille maksettaisiin 400–500 euroa kuussa verottomana riippumatta siitä, ovatko he työssä vai työttömänä. Perustulo korvaisi työmarkkinatuen, opintotuen ja kansaneläkkeen minimietuudet. Perustulon päälle tulevasta alle 5 000 euron tuloista maksettaisiin veroa 40 prosenttia ja yli 5 000 euron tuloista 55 prosenttia. Näin hyvätuloisten tulot eivät lisääntyisi, ja verotus takaisi tasa-arvon.

Moninaisille malleille on yhteistä, että perustulo yksinkertaistaisi perusturvaa. Se vähentäisi byrokratiaa ja ennen kaikkea työttömien nöyryytystä ja valvontaa. Se myös kannustaisi lisätyön ottamiseen. Jokainen euro, jonka työtön ansaitsisi perusturvan päälle, olisi lisätuloa. Kannustinloukot poistuisivat automaattisesti.

Vastustajien mielestä perustulo lisäisi nuorten joutilaisuutta ja se olisi kallis, vaikka onkin esitetty, että ainakin aluksi se olisi kustannusneutraali eli ei kasvattaisi kustannuksia.

Puolestapuhujat näkevät asian toisin. Perustulon kaltainen automaattinen toimeentulo vähentäisi työttömyydestä johtuvaa masennusta ja riittämättömyyden tunnetta kaikilla työntekijöillä. Se takaisi jatkuvan toimeentulon luovalle luokalle, erityisesti taiteilijoille. Se vähentäisi julkisen sektorin työttömyydestä aiheutuvia muita kustannuksia ja poistaisi kannustinloukut. Työn tekeminen kannattaisi aina.

Vahvin peruste perusturvalle on kuitenkin luova talous. Taiteilijoista neljäsosa on työttömänä. Taiteilijoiden suuri ongelma on toimeentulon pirstaleisuus. Toimeentuloa haetaan mistä tahansa, usein hanttihommista. Perustulo takaisi taiteilijoille mahdollisuuden tehdä työtä myös töiden välillä. Uraa voisi luoda pitkäjänteisesti ilman identiteettikriisiä. Perustulo vähentäisi taiteilijoiden riippuvuutta muusta palkkatyöstä ja lisäisi siten luovaa ajattelua.

Taitelija Perttu Näsänen kirjoitti runsas neljännesvuosisata siten artikkelin Taide-lehteen otsikolla ”Miksi taiteilijapalkka?”:

”On täysin totta, että taidetta ei pidä tukea. Ei taiteilija tosiaankaan tarvitse kainalosauvoja. Eihän peruskoulun opettajiakaan tueta. Ei koululaitosta yhteiskunnan toimesta tueta vaan sitä rahoitetaan. Myös taidetta on rahoitettava... Taiteilijalle on maksettava siitä, että hän tuottaa taiteellisia ideoita, henkisiä arvoja.”

Taiteilijat ovat jo 1980-luvulta alkaen ottaneet aktiivisesti esille ajatuksen taiteilijapalkasta, siitä että he asettavat taiteensa yhteiskunnan käyttöön valtion maksamaa korvausta vastaan. Kyseessä on sosiaalipoliittinen, ei taidepoliittinen toimenpide (7):

”Tuntuisi tietysti edelleen kohtuulliselta, että ihminen voisi elättää itsensä omalla ammatillaan, ettei tarvitsisi tehdä toista työtä sen oman työn mahdollistamiseksi. Mutta en tiedä, miten se voisi olla taloudellisesti mahdollista nyky-yhteiskunnassa, kun apurahojen määrääkään tuskin voidaan lisätä. Taiteen tekemistä ei saa määrittää sen kaupallisuus, silloin taide menettää riippumattomuutensa. Jonkinlainen perustulojärjestelmä tai tulotakuumalli olisi varmaan ainut vaihtoehto.”

Meillä ei oteta huomioon taiteilijoiden moninaisia työtapoja eikä pirstoutunutta tulonmuodostusta. Myös erilaisten etuuskien yhteensovittaminen heikentää taiteilijoiden tuloja ja tuottaa byrokratiaongelmia. Pienikin apuraha vähentää asumistukea. Kela ja sosiaalitoimisto voivat vaatia, että kohdeapuraha tuleeikin käyttää elämiseen, ei taiteen tekemiseen. (7)

”Yleinen kannustusloukku, joka koskettaa kaikkia kansalaisia, on se, että pienikin lisätulo (esimerkiksi satunnainen luento, kokouspalkkio tms.) vähennetään heti asumistuesta. Taiteilijaa koskettaa työskentelyapurahojen vaikutus asumistukea vähentävänä seikkana. Se voi lohkaista vaikka puolet apurahasta, samoin voi käydä näyttelykorvausten kanssa. Minua on harmittanut, kun kerrankin on ollut kunnollisia näyttelyjärjestäjiä, jotka ovat halunneet maksaa näyttelymaksua, en ole voinut ottaa niitä vastaan juuri tämän hassun systeemin vuoksi.”

Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa on jo käytössä eräänlainen taiteilijapalkka tai tulotakuu. Ruotsissa on myönnetty tulotakuuta taiteilijoille, joilla on suuri merkitys maan kulttuurielämälle ja joiden taiteellinen työ on korkeatasoista. Konstnärsnämnden ja

Ruotsin kirjailijajärjestön hallitus valitsevat tulotakuun saajat. Tulotakuu on voimassa koko taiteilijan loppuelämän. Sitä voidaan vähentää suhteessa vastaanottajan vuosituloihin aina perussummaan saakka ja korkeintaan 70 prosenttiin koko vuoden tuloista. Vuonna 2009 tulotakuu vastasi 214 000 kruunun (20 544 euron) vuosituloja.

Tanskassa on käytössä Ruotsia vastaava tulotakuu tai takuupalkka, jonka suuruus on 150 000 kruunua vuodessa. 250 nimettyä taiteilijaa saa takuupalkkaa. Uusi saaja nimetään vasta, kun joku takuupalkkajärjestelmään kuuluva taiteilija kuolee.

Norjassa on laajin valtion toimeentulotakuu taiteilijoille. Tulotakuun saajat ovat ammattitaiteilijoita, he asuvat ja toimivat Norjassa ja he ovat muutaman vuoden aikana antaneet taiteellisesti laadukkaan panoksensa taiteelle. Ikää, sukupuolta, koulutusta, asuinpaikkaa, jäsenyyttä taiteilijaorganisaatioissa tai taloudellisia tai sosiaalisia olosuhteita ei oteta huomioon. Tulo on verollista, ja valtio maksaa siitä sosiaalikulut. Takuun suuruus oli 198 400 Norjan kruunua (24 800 euroa) vuonna 2008. Enimmäismäärä maksetaan taiteilijoille, joilla ei ole muuta tuloa yli nk. vapaan tuloajan. Taiteilijan omat tulot vaikuttavat tulotakuun suuruuteen.

Muissa Pohjoismaissa on käytetty taiteilijapalkkaa valituille taiteilijoille. Kaikkialla käydään keskustelua siitä, onko tämä paras mahdollinen tapa tukea taiteilijoita vai olisivatko esimerkiksi pitkäaikaiset stipendit toimivampi vaihtoehto. Missään ei kuitenkaan ole ollut tarvetta käydä keskustelua siitä, onko taiteilijapalkka johtanut joutilaisuuteen ja siihen, että taiteilijat palkan turvin istuisivat Kosmoksessa tekemättä mitään. Tanskan Konstnärsnämndenin edustaja totesikin, että eiväthän taiteilijat ole koskaan joutilaita.

Pitkä matka

Luottamusyhteiskuntaan on Suomessa vielä pitkä matka. On oireellista, että luotamme eniten hierarkkisiin organisaatioihin: armeijaan, kirkkoon ja poliisiin. Luottamus poliitikkoihin ja eduskuntaan on huono.

Luottamusyhteiskunta ei synny ilman kokeiluja, ei ilman tila uusien ajatusten esiin tulolle. Se tarvitsee riskin ottamista kaikil-

la tahoilla, valmiutta kokeilla uutta ja nähdä pidemmälle tulevaisuuteen. Jos perustuslain tiukka tulkinta on esteenä, sitä pitää tulkita uudelleen. Jos yhden totuuden asiantuntijakulttuuri on esteenä, sitä tulee muuttaa. Luovan kasvun ydinjoukko, kuten taiteilijat ja keksijät, pitää nostaa esille marginaalista. Sokea usko virkamiehiin ja teknologiaan pitää kyseenalaistaa.

12. Näin estämme luovuuden: 11 keinoa

Suomen luovuusstrategia määritteli 11 askelta luovaan Suomeen. Vuoden 2020 visio luovasta Suomesta ei ole lähelläkään toteutua. Esitän seuraavassa yksitoista estettä, jotka jatkossakin voivat tehokkaasti estää luovan ilmapiirin syntymisen:

1 Yhdenvertaisuus on kaiken A ja O

Yhdenvertaisuudesta on ehdottomasti pidettävä kiinni. Perustuslakia ei ole mitään syytä jatkuvasti tulkita uudella tavalla. Jos yhteiskunnalliset kokeilut tarvittavista muutoksista vaarantavat perustuslain yhdenvertaisuuspykälän, ei kokeiluja tehdä.

2 Teknologiaoptimismi on Suomen kilpailuetu

Kaikki teknologia parantaa elämää. Suomen kilpailuetu perustuu siihen, että otamme käyttöön kaiken mahdollisen teknologian ensimmäisenä maailmassa. Suomen on oltava tässä nopea edelläkävijä. Käyttäjät ovat sopeutuvaisia. Keskusteluja tai kritiikkiä ei tarvita, markkinointia hidastavasta käyttäjälähtöisestä tuotekehityksestä puhumattakaan.

3 Taiteilijat syyttäkööt itseään

Jos taiteilijat ovat syrjässä hyvinvointiyhteiskunnasta, on se heidän oma syynsä. He ovat valinneet uran, jossa toimeentulo on

heikko ja koulutettuja paljon. Luova talous ei tarvitse taiteilijoiden panosta. Innovatiivisuus on tekniikkaa ja tiedettä sekä niiden tuottamien tuotteiden markkinointia edistävää muotoilua, ei taidetta. Suomessa on pieni taideyleisö, eikä se siitä kasva.

4 Keksijät jääkööt piiloonsa

Keksijät eivät kuulu kansalliseen innovaatiostrategiaamme. Todelliset innovaatiot eivät synny pienissä pajoissa siellä täällä, vaan suurten yritysten laboratorioissa. Suuria yrityksiä on tuettava, jotta ne pysyvät Suomessa, pienet pärjäävät omillaan.

5 Luovuus on paras keskittää

Luovuus vaatii kriittistä massaa, jota on Aalto-yliopistossa. On tärkeää, että maailman kärjessä on suomalainen yliopisto, joka pärjää kansainvälisessä kilpailussa. Pienelle maalle riittää, että yksi yliopisto pärjää. Luovuuspotentiaalimme on joka tapauksessa pieni. Huipuille on annettava tilaa ja resursseja.

6 Riittävä uni on jokaisen oma asia

Työtahti on tiukka, mutta työllä Suomi pärjää. Tarvitaan lisää työtunteja, ei taukoja. Työntekijöiden perusvaatimuksiin kuuluu kiireen kestäminen. Tiukka työtahti takaa tuottavuuden. Väsymys tai muut ongelmat eivät kuulu työpaikalle.

7 Virkamies on vastuussa

Virkamies on yhteiskunnan portinvartija. Hänellä on kokemusta ja tarpeellinen tieto arvioida uusia ajatuksia ja yritysideoita. Hänen tulee pitää kiinni vanhasta, hyväksi koetusta ja toimia systemaattisesti varman päälle ja estää turha haihattelu. Sääntöjä tulee noudattaa ja virheitä välttää.

8 Jokainen pysyköön lestissään

Hallinnossa täytyy olla selkeät, ylittämättömät vastuurajat, jotta tiedetään, kuka on vastuussa ja mistä. Sektorirajat ylittävä yhteistyö on utopiaa, eikä sitä voida organisoida, kuten ministeritason politiikkaohjelmat osoittavat. Hyvät ajatukset toteutuvat sektorirajoista huolimatta.

9 Vapaat tilat ovat vaarallisia

Uudet ajatukset syntyvät yrityksissä ja yliopistoissa. Yhteiskunnan ilmapiiri ei niihin vaikuta. Erityisiä vapaita tiloja ihmisten kohtaamiseksi ei tarvita. Jos niille on tarvetta, ne syntyvät luonnostaan eikä yhteiskunta voi siihen vaikuttaa.

10 Kontrolliin on voitava aina luottaa

Väärinkäytökset on estettävä hinnalla millä hyvänsä. Järjestelmän väärinkäyttäminen on moraalilta tuhoisaa. Luottamus lisääntyy vain, jos kontrolli toimii. Kontrolliin on panostettava. Joutilaisuus on estettävä. Kannustinloukut ovat valitettavia, mutta niitä ei voida välttää.

11 Pieneen maahan riittää yksi ajatus

Pienen maan resurssit ovat rajalliset. Ne tulee keskittää jo tiedossa olevaan ja turvalliseen. Ainoastaan niin saavutetaan tuloksia. Kilpailevien ajatusten tukeminen samanaikaisesti on mahdotonta ja johtaa resurssien tuhlaamiseen. Suomen talouden historiasa on aina ollut vain yksi johtotähti, esimerkiksi metsäteollisuus ja Nokia.

Lähteet

- (1) Aalto-yliopiston strateginen kehittäminen. Tammikuu 2012.
- (2) Kulttuuri – tulevaisuuden voima. Opetusministeriön julkaisuja 2010:10.
- (3) Richard Florida: Luovan luokan esiinmarssi. Talentum Oyj, 2005.
- (4) Piraattipuolueen puolueohjelma: http://arkisto.piraattipuolue.fi/asiakirjat/puolueohjelma_2011.pdf.
- (5) TAF Tecnology Academy Finland: <http://www.technologyacademy.fi/fi/millennium-teknologiapalkinto>.
- (6) Tarja Cronberg: Luomu: Tehtävä Suomelle. Mikkelin kaupunki, 2011.
- (7) Tarja Cronberg: Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:6.
- (8) Tarja Cronberg, Terttu Kinnunen: Metsäbiologian T&I-keskusselvitys ”METTI”. Itä-Suomen yliopisto, 2010.
- (9) Tarja Cronberg, Knud Sørensen (eds.): Similar Concerns Different Styles? Technology Studies in Western Europe. European Commission. Social Sciences. Luxembourg, 1995.
- (10) Tarja Cronberg: Uuden työn politiikka. Kustannusosakeyhtiö Siltala, 2010.
- (11) Tarja Cronberg: Mod på teknologien – 6 metoder for folkelig teknologivurdering. (A Mind for Technology – 6 Methods for Popular Technology Assessment). København: Teknologinævnet, 1990.

- (12) Tarja Cronberg: Fremtidsforsøg. (Experiments into the Future). København: Akademisk Forlag, 1990.
- (13) TEK-verkkolehti: <http://lehti.tek.fi/content/millennium-potti-puoliksi>.
- (14) Yksitoista askelta luovaan Suomeen. Opetusministeriön julkaisuja 2006:43.

Polemia-sarjassa ovat ilmestyneet

- 1 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 1992
- 2 Erkki Mennola
IDEA KUNNASTA (1992)
- 3 Terho Pursiainen
KRIISIAJAN ETIIKKA (1993)
- 4 Työryhmä Kyösti Urponen (pj.), Raija Julkunen, Olli Kangas,
Jorma Sipilä, Asko Suikkanen ja Petri Kinnunen (siht.)
KASVUSTA VASTUUSEEN – sosiaalipolitiikan tulevaisuus
(1993)
- 5 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 1993
- 6 Pekka Ojala–Aulis Pöyhönen
LÄHEISYYSPERIAATE – hallinnon uusjako (1994)
- 7 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 1994
- 8 Jorma Hämäläinen–Veikko Teikari
HENKILÖSTÖPOLITIikka PAKKORATKAISUJEN EDESSÄ
(1995)
- 9 Terho Pursiainen
NOUSUKAUDEN ETIIKKA (1995)
- 10 Eero Ojanen
EIPÄJOKI
Fiktiivinen reportaasimatka mihin tahansa suomalaiseen kun-
taan (1995)
- 11 Heikki Koski
KANSALAINEN, KUNTA JA KANSALAISSYHTEISKUNTA
(1995)
- 12 Seppo Niemelä
MUUTOSKIRJA
Rohkaisuksi murroksen maailmaan (1995)
- 13 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 1995
- 14 Lauri Hautamäki
MAASEUTU ELÄÄ (1995)

- 15 Juha Kuisma–Heikki Haavisto
KAUPUNKI JA MAASEUTU
– avoliitto vai susipari (1995)
- 16 Olli Pusa
ELÄKEPOMMIN VARJOSSA (1996)
- 17 Satu Apo–Jari Ehrnrooth
MILLAISIA OLEMME?
Puheenvuoroja suomalaisista mentaliteeteista (1996)
- 18 Eira Korpinen
OPETTAJUUTTA ETSIMÄSSÄ (1996)
- 19 Erkki Pystynen
LIITTOKUNTA (1996)
- 20 Martti Sinisalmi
TYÖLLISTÄMISTÄ VAI PALVELUA? (1996)
- 21 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 1996
- 22 Olli Mäenpää
KUNTIEN ITSEHALLINTO EU-SUOMESSA (1997)
- 23 Tuula-Liina Varis
KRISTALLIYÖ JOENSUUN KAUPUNGINTALON TORNISSA
(1997)
- 24 Terho Pursiainen
KUNNALLISTEN KÄYTÄNTÖJEN ETIIKKA
Yhteisöopin alkeet (1997)
- 25 Siv Sandberg–Krister Ståhlberg
KUNTALAISTEN KUNTA JA VALTIO (1997)
- 26 Pertti Hemánus
KUNNALLINEN TIEDOTTAMINEN JA JASKA JOKUNEN
Tutkittua tietoa ja tutkimattomia tulkintoja (1997)
- 27 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 1997
- 28 Esko Antola
UUSI EU? (1998)
- 29 Eero Ojanen
YHTEISKUNNAN ITSEPUOLUSTUS (1998)
- 30 Pertti Kettunen
ELINKEINOPOLITIIKAN TAITO (1998)

- 31 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 1998
- 32 Torsti Kivistö
JOUTILAISUUSYHTEISKUNTA (1998)
- 33 Erkki Mennola
IDEA MAAKUNNASTA (1999)
- 34 Jorma Hämäläinen
MINÄ KUNNANJOHTAJA (1999)
- 35 SINÄ KUNNANJOHTAJA (1999)
- 36 Juha Talvitie
KUNTA VAI MAAKUNTA?
Globalisaatio ja regionalismi (2000)
- 37 Juha Sihvola
YKSILÖNÄ YHTEISÖSSÄ
Näkökulmia paikallisuuteen, globalisaatioon ja hyvään elämään
(2000)
- 38 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 2000
- 39 Seppo Niemelä
TULISIELU
Verkostoajan aluekehittäjä (2000)
- 40 Kauko Heuru
ITSEHALLINNON AIKA (2001)
- 41 Heikki Eskelinen
ALUEPOLITIIKKA RAUTAHÄKISSÄ (2001)
- 42 Matti Wiberg
PALUU POLITIIKKAAN (2001)
- 43 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 2001
- 44 Ilkka Virtanen
YLIOPISTOJEN KOLMAS TEHTÄVÄ (2002)
- 45 Arvo Myllymäki
KUNTIEN KUJANJUOKSU (2002)
- 46 Risto Eräsaari
KUINKA TURVATON ON RIITTÄVÄN TURVALLINEN?
(2002)

- 47 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 2002
- 48 Pentti Arajärvi
PAREMMINVOINTIYHTEISKUNTA (2003)
- 49 Eero Uusitalo
MAASEUTU KANSAN VAI HALLINNON KÄSISSÄ? (2003)
- 50 Esko Juntunen
KUNNAN ELINKAARIHYPPY
– strateginen kehittäminen ja yhteistyö (2003)
- 51 Pekka Sauri
SUOMEN DEMOKRATISOIMINEN (2003)
- 52 Esko Aho
SATTUMA SUOSII VALMISTAUTUNUTTA (2003)
- 53 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 2003
- 54 Seppo Rainisto
KUNNASTA BRÄNDI? (2004)
- 55 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 2004
- 56 Markku Lehto
TAKAISIN TULEVAISUUTEEN
– valtion ja kuntien yhteinen taival (2005)
- 57 Tarmo Pukkila
IKÄVALLANKUMOUS (2005)
- 58 Matti Wiberg
VALTA KUNNASSA (2005)
- 59 Soili Keskinen
ALAISTAITO Luottamus, sitoutuminen ja sopimus (2005)
- 60 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 2005
- 61 Samuli Skurnik
OSUUSTOIMINNASTA OPPIA?
Kuntapalvelut uudessa talousmallissa (2006)
- 62 Markku Lehto
PELASTUSRENKAAN PAIKKAUS (2006)

- 63 Pasi Holm
VEROKIRJA (2006)
- 64 Matti Virén
KANSALAISEN KUNTAUUDISTUS (2006)
- 65 Markku Lehto
OI OMA KUNTANI (2006)
- 66 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 2006
- 67 Peter Ekholm
POLEMIA – AJATUSPAJAKO? (2007)
- 68 Aatos Hallipelto
PARAS TUOTTAKOON!
Hyvinvointipalvelujen tulevat markkinat (2008)
- 69 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 2008
- 70 KUNNON VALTUUTETUT?
Ilmapuntari 2008, osa 2
- 71 Sami Borg
HILJAA HYVÄ TULEE
Puheenvuoro äänestysprosentista ja vaaliaktiivoinnista (2008)
- 72 Matti Wiberg
HALLITSEKO HALLITUS? (2009)
- 73 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 2009
- 74 Jussi-Pekka Alanen
HELSINKI
Kansakunnan pääkaupunki – ihmisten metropoli (2009)
- 75 Laura Berg–Mari K. Niemi
KENEN KUNTAVAALIT? (2009)
- 76 Esa Halme–Lauri Kuukasjärvi
UUSI KUNTA VAI KUNTALIITOS – KUNTALAISEN ITSE-
HALLINTO (2010)
- 77 Esko Kalevi Juntunen
SULJETUSTA AVOIMEEN – TALOUDEN GLOBAALIMYRS-
KY (2010)

- 78 Anne Luomala – Tuomo Puumala
BUDJETTI – JULKINEN SALAISUUS VAI SALAINEN JULKI-
SUUS? (2010)
- 79 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 2010–2011 (2011)
- 80 Terho Pursiainen
MIELEKÄS ELÄMÄ, MIELEKÄS YHTEISKUNTA (2011)
- 81 Antti Mykkänen (toim.)
KUNTAKIRJA – UUDISTUSAJATUKSIA (2011)
- 82 KANSALAISMIELIPIDE JA KUNNAT
Ilmapuntari 2011–2012 (2012)
- 83 Antti Mykkänen (toim.)
KUNTAYHTYMÄ PELASTAA? (2012)
- 84 Ari Mölsä (toim.)
KUNTARAKENNEKIRJA (2012)
- 85 Timo Reina
KAHDEN TULEN VÄLISSÄ – ALUEHALLINNON TILA JA
TULEVAISUUS? (2012)
- 86 Tarja Cronberg
ESTEJUOKSU LUOVAAN SUOMEEN (2012)

KAKS – Kunnallisan kehittämissäätiö rahoittaa kuntia palvelevaa tutkimus- ja kehittämistoimintaa. Tavoitteena on tukea ja parantaa kuntien ja niiden organisaatioiden toimintamahdollisuuksia.

Rahoitamme hankkeita ja tutkimuksia, joiden arvioimme olevan kuntien tulevaisuuden kannalta keskeisimpiä. Tuloksien tulee olla sovellettavissa käytäntöön. Rahoitettavilta hankkeilta edellytetään ennakkoluulotonta ja uutta uraa luovaa otetta.

Säätiöllä on *Polemiikki*-niminen asiakaslehti ja kaksi julkaisusarjaa:

Polemia-sarja, jossa käsitellään kunnille tärkeitä strategisia kysymyksiä ajattelua herättävällä tavalla.

Tutkimusjulkaisut-sarja, jossa julkaistaan osa säätiön rahoittamista tutkimuksista. Pääosa säätiön rahoittamista tutkimuksista julkaistaan tekijätahon omissa julkaisusarjoissa.

Toimintamme ja julkaisumme esitellään tarkasti kotisivuillamme www.kaks.fi.

Vuonna 1990 perustettu itsenäinen säätiö rahoittaa toimintansa sijoitustuotoilla.

Osoite Fredrikinkatu 61 A
00100 Helsinki

Asiamies Antti Mykkänen, antti.mykkanen@kaks.fi,
p. 0400 570 087

Tutkimusasiamies Veli Pelkonen, veli.pelkonen@kaks.fi,
p. 0400 815 527

Taloudenhoitaja Anja Kirves, anja.kirves@kaks.fi,
p. 0400 722 682

Tutustu kotisivuihimme (www.kaks.fi)!

Tarja Cronberg

Estejuoksu luovaan Suomeen

Mikä tyrehdyttää suomalaisten luovuuden?
Onko jarruna järjestelmä? Miten poistamme
luovuuden esteet?

Suomessa ja Tanskassa vaikuttanut tohtori,
europarlamentaarikko, entinen ministeri ja
puoluejohtaja Tarja Cronberg avaa pohtien ja
esimerkein luovuuden uutta tulemistä.

9 789525 801644

Julkaisutiedot
ISBN 978-952-5801-64-4
ISSN 1235-6964